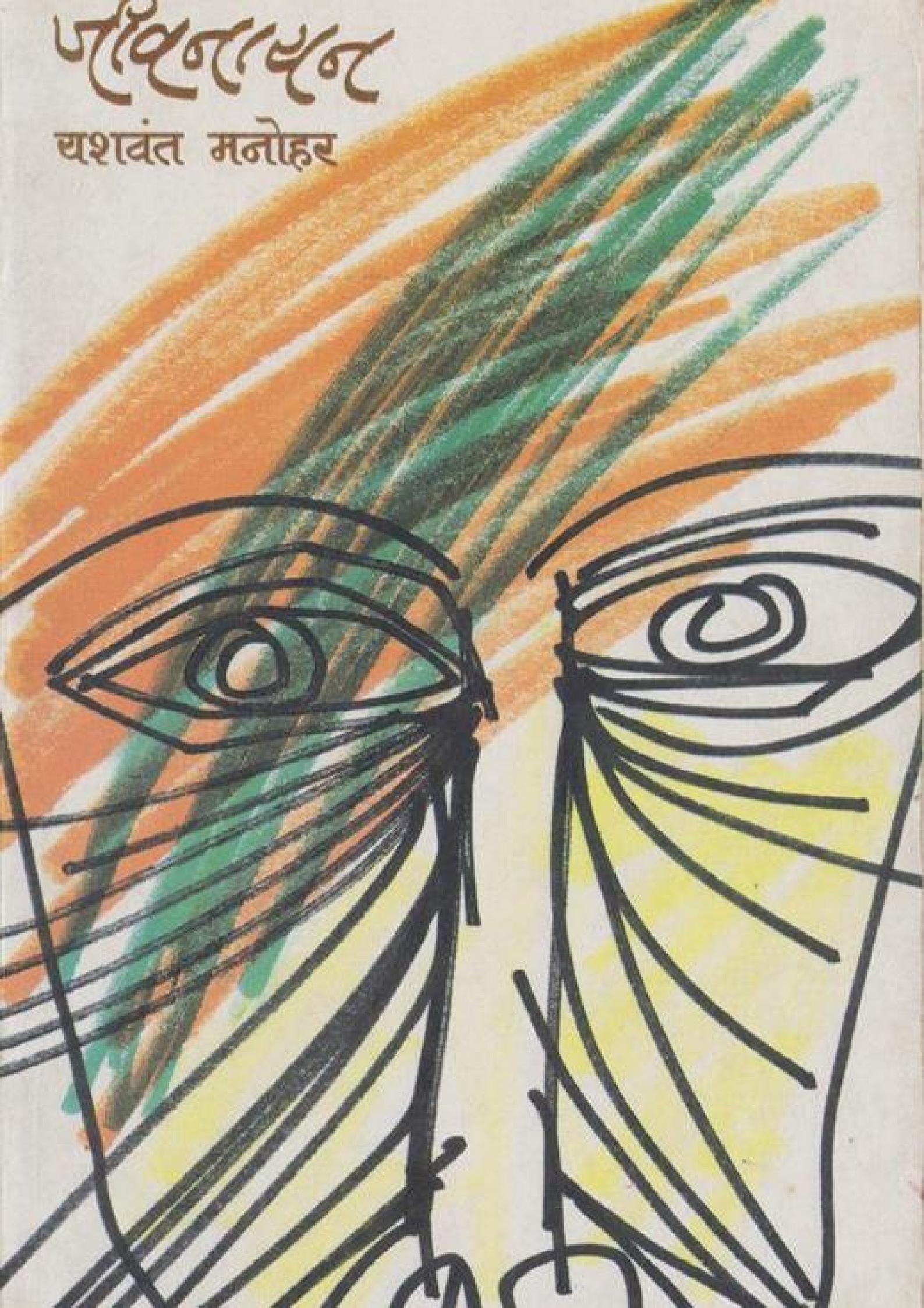

ପ୍ରେସରିଆର

ସଶବ୍ଦତ ମନୋହର

ਪ੍ਰੈਣਾਵਨ

ਲੁਧਿਆਣਾ ਕਾਲੀ

ਦਾਖਲਾ ਮਨੋਹਰ

ੴ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਾਹਿਬ

ਲੁਧਿਆਣਾ

ਫੋਨ: ੦੬੩੪੭

ਟੱਕਾ ਮੁਲਾਕਾ: ੧੦੦੯੦

ਕਿਤਾਬਾਂ: ੦੬੩੪੭-੨੫੦੫

੫੫੦ ਅਤੇ ੫੫੧ ਰੋਡ

ਲੁਧਿਆਣਾ

ਕਾਲੀ ਮਿਲਾਨ ਮਨੋਹਰ

੦੬੩੪੭-੦੩੪੭-੧੮ ੮੮੨੧

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਦੇਵ ਮਿਲਾਨ ਮਨੋਹਰ

ਲੁਧਿਆਣਾ ਮਨੋਹਰ

ਕਾਲੀ ਮਿਲਾਨ ਮਨੋਹਰ

੦੬੩੪੭-੦੩੪੭-੧੮ ੮੮੨੧

ਗੁਰੂ

ਮੌਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਗੁਰੂ

ਲੁਧਿਆਣਾ ਮਨੋਹਰ

मौज प्रकाशन

छत्तीसगढ़ राज्यपाल

मौज प्रकाशन ४९९

पहिली आवृत्ति
एप्रिल २००१

© २००१, पुष्टलता यशवंत मनोहर
'लुम्बिनी', ४५ लोकसेवानगर
नागपूर ४४० ०२२

मुख्यपृष्ठ व रेखाटने
वसंत आबाजी डहाके

ISBN 81-7486-220-X

प्रकाशक
संजय विं० भागवत
मौज प्रकाशन गृह
खटाववाडी, गिरगाव
मुंबई ४०० ००४

मुद्रक
माधव ट० भागवत
मौज प्रिंटिंग ब्यूरो
खटाववाडी, गिरगाव
मुंबई ४०० ००४

किमत सत्तर रुपये

कृति ४५ ६९ निति अन्
द्वय ४८ ७० वेदान्त

मा ४९ लक्ष्मीं विनायकां शुभे
स्मरान्वाचक्षेत्रे शुभे प्रवेष्ट
विश्वास वाचै शुभे विश्वास
शुभे ५० ७१ लक्ष्मी
लक्ष्मीं कृतिगुप्ताणां विश्वा
शुभेणि शुभे ५१ ७२ शुभे
शुभेणा विश्वा शुभे ५२ अभि
कृतिगुप्ताणां ५३ शुभे
शुभे ५४ ५४ शुभे
शुभे ५५ ५५ शुभे

शुभे शुभे ५६ शुभे शुभे
शुभे शुभे ५७ शुभे शुभे
शुभे शुभे ५८ शुभे शुभे
शुभे शुभे ५९ शुभे शुभे
शुभे शुभे ६० ६१ शुभे शुभे
शुभे शुभे

५८ शुभे शुभे

कृतुमाथजाना

शिखदग्धलक्ष्मीं विश्वा शुभे
स्मरान्वाचक्षेत्रे शुभे प्रवेष्ट
लक्ष्मीं कृतिगुप्ताणां विश्वा
शुभेणा विश्वा शुभे शुभे
विश्वास विश्वास विश्वास विश्वा
शुभे शुभे

५७ विश्वा विश्वा विश्वा
५८ विश्वा विश्वा विश्वा

५९ विश्वा विश्वा विश्वा

६० विश्वा विश्वा विश्वा

६१ विश्वा विश्वा विश्वा

६२ विश्वा विश्वा विश्वा

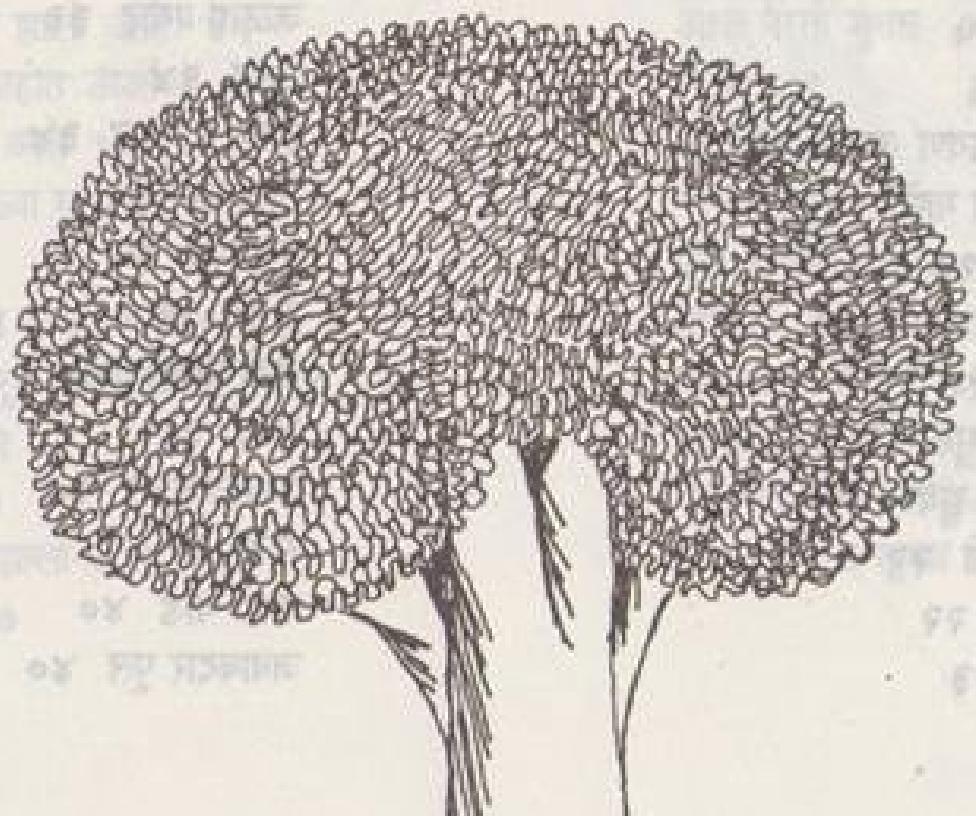
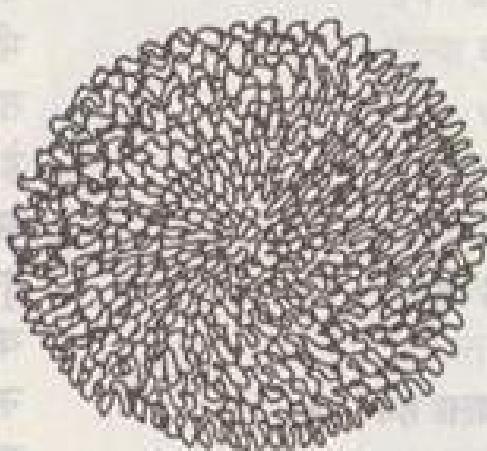
६३ विश्वा विश्वा विश्वा

६४ विश्वा विश्वा विश्वा

६५ विश्वा विश्वा विश्वा

६६ विश्वा विश्वा विश्वा

६७ विश्वा विश्वा

जपून रे माझ्या फिनिक्स पक्ष्यांनो १
 खूपदा २
 दीपोत्सव ३
 आम्ही आहोत... ४
 जगून घेतो ५
 झालो निषिद्धाचा साथी ६
 देश ७
 चिता वाटते ८
 संग्राम ९
 माणसाची जात १०
 पाऊस १०
 पाऊसच सांगेल कदाचित ११
 त्यांची मैफिल १२
 आपणच व्हॉल्टे अर व्हायला हवे १३
 चूल विझली नाही १४
 खुमसतात लाटा १४
 आम्ही १५
 काही १६
 तुझी आठवण आलो १६
 युगान्तराचे गाणे १७
 हे लोक १७
 एखादा आकान्त १८
 स्वातंत्र्य १९
 नवे युद्ध सुरु होत आहे २०
 सूर्यचंद्राचे इुंबर २१
 कधीपासुनी २२
 तेजःपुंज २२
 अजून २३

युद्ध पेटले २३
 नकळत २४
 दुःखे शस्त्रागारे होतील २४
 हे स्वातंत्र्या! २५
 आयुष्य २६
 आपण २७
 बाकी सर्व अंधार २८
 मी २८
 तर... २९
 हे गाव ३०
 सारांश ३०
 पुन्हा एकदा ३१
 कवितांची वही ३१
 नवी जमीन ३२
 शतकांची शेते ३२
 महाअस्ताची नांदी ३३
 जळता प्रवाह ३३
 असा ३४
 होईन उजेडच ३४
 चिताचक ३५
 हवे होते ३५
 दुःख ३६
 माती पेरावी ३७
 शब्द ३८
 उमळलो तर ३८
 सत्य ३९
 तेव्हा थोडे ४०
 जवाबदार पूल ४०

प्राचीन मराठी भाषा किंवितर व्याकरण
मराठी भाषा किंवितर व्याकरण
मराठी भाषा किंवितर व्याकरण

देतो ४१
सूर्य ४२
संहिता ४२
एकमेकांशिवाय ४२
आकान्त आपण ४३
सौंदर्य ४३
प्राणांची रागोळी ४४
काव्यनिर्मिती ४४
आगीतल्या वाटा ४५
माणूसच ४५
तेव्हा ४६
या मोसमाला ४६
झाड ४७
नव्या स्वप्नांचे गर्भ ४७
मनच होते भूपाळी ४८
धरतीची भाषा ४८
पूर्वा लाल झाली आहे ४९
आम्ही आहोत ऊर्जाधर ४९
हेही खरे आहे ५०
या आंधव्या मुलखात ५०
तूब ५१
रदू लागते कूसच धरतीची ५१
तुफान दाढून आल्यासारखे वाटते ५२
लोढा ५२
आई ५३
मी मुक्त झालो आहे ५४
त्रिपदी ५७

या कुठेच्या पुढे ६६
संग्राम होत आहे कविता ६७
माझी कविता ६८
काही सुटे ६९
मला विशू देत नाही ७२
शेवटचा दीस ७३
इथे ७४
गेल्या वाहून गावात ७४
थोडे ७५
कल्तव नाही ७६
दिवा झालेले दुःख ७७
झोपल्या या गावा ७८
हृदयात पेटणारे ७९
लेक लाडका ७९
पूर नाही या नदीला ८०
बफनिही आग क्हावे ८०
आज पेरतो सुगंध ८१
जीवन ८१
याही वेळी ८२
गरीब माणूस ८२
प्राण घेणारी कुण्ठे ८३
वर्गवारी ८३
डोळ्यांचा उपयोग ८४
मी पाहतो आहे वाट ८५
मैफलीत जीव नाही ८६
इतका माणुस खुला हवा ८७

THE BOSTONIAN

A circular portrait of a man with long, dark hair and a beard, wearing a white robe. The portrait is framed by a decorative border.

1960-1961

A detailed black and white line drawing of a plant's inflorescence, showing numerous small flowers arranged in a whorl-like pattern along a central axis.

1960-1961

卷之三

जपून रे माझ्या फिनिक्स पक्ष्यांनो

१८४५

पायाखाली सुरुंग आणि माथ्यावर आगीचा ढग ओरुंबून आहे; जपून रे, माझ्या फिनिक्स पक्ष्यांनो, सूपटा इधे आपला वध द्वाला आहे. या जंगलातील खुळ्या अंधाराला चालत नाहीत सूर्य आपले; जपून रे, निखाऱ्यांनो, जपून जरा, नस्तिकांचे कृळ आपले.

अशक्यव नाही ज्यालांचे वाटळ आणि रक्ताच्या समुद्रात नावा आपल्या; जपून रे, नावाड्यांनो, जपून जरा, उरात क्रातीची कविता आपल्या; आपल्या हातानेच युग आपले सुगंधाचा इतिहास लिहीत आहे;

जपून रे, सौट्याच्या शिल्पकारांनो, कागद इथला बेईमान आहे. युद्धाई आपली गर्भार आणि दिशा विषाने आल्या दाटून; युद्धाई उज विषाने एवढ चाढत आहे अंधाराची पैदास, जपून रे, सूर्यपुत्रांनो, जपून...? सुरुंग ज्यालांच्यावर ते दाटून

मी सुरुंगांवरून चालून पाहिले, येथे अस्तीती इवान् ज्ञानात्म गोपात् अस्तु निराकाश
ज्वालामुखीवर मी फुलून पाहिले, येथे अस्तीती इवान् निराकाश गोपात् इवान्
मी पुनःपुन्हा जहर खाऊन पाहिले,
मला नाकारणारे जगणे मी जगून पाहिले;

मी रात्रीचा खंजीर उरात खुपसून जागलो,
मी विजेच्या प्रवाहात पोहून पाहिले;
मरायची खुशी मला कधीच नव्हती,
मी माझ्या शासांचे दावे अजमावून पाहिले;

मी जळत्या सूर्याला उराशी कवटाळून पाहिले,
मी सुखांना खूपदा दुखवून पाहिले;
खूप जखमांनी घरटी बांधली माझ्यावर,
खूपदा मी जगण्याशिवाय जगून पाहिले.

दीपोत्सव

आपल्या दुबळेपणाची कवर बांधणे
हा माणसांच्या सुंदर जन्माचा सोहळा असतो.

अन्यायाविरुद्ध सर्वस्व पणाला लावून लढणे
हा माणसांच्या जगण्यात उगवलेला दीपोत्सव असतो.

सांच्या आसवांची एकच एक प्रमाणभाषा असते,
सांच्या उपाशी पोटांचा जाहीरनामा एकच असतो.

रक्तांच्या घारोळ्यातील स्वप्नांचा वंश एकच असतो,
घार्मिक उन्मादात मेलेल्यांच्या प्रेतांचा आशाय एकच असतो.

जात्यात भरडल्या जाणांच्या दाण्यांचा वर्ग एकच असतो,
तोडलेल्या तनामनांनीही करायचा संग्राम एकच असतो.

जीवनायन | ३

प्राचीन वेदांची विचार

जीवनायन
प्राचीन वेदांची विचार

आम्ही आहोत नास्तिक, आम्ही आकाश उघडणारे; आम्ही वाटाच निखाऱ्याच्या, आम्ही सुरुंग तुडवणारे. इतिहासाचे आदेश ठोकरून वणव्यात आम्ही परे शांधली, सरणासोबत वाटा चाललो, मरणासोबत जिदगी रांधली. नकारांच्या विजा झेलत राखेत आम्ही किरणे पेरतो, ज्वालामुखीच्या उग्र उफाळात जळत्या हातांनी शिल्पे कोरतो. निर्दय तुफानातून नावा, तशा अंधारातून इच्छा शिवतात; कधी आम्ही शिवतो काळजे, कधी काळजेत्र आम्हांला शिवतात.

जगून घेतो

किंवा जांगुलीने लिहाई

दुनियेच्या वर्मात उतरतो
आणिक थोडे जगून घेतो.

युवा याच लिहाई किंवा
जांगुलीने लिहाई यांचे
किंवा खेळदृष्ट येण्या
जांगुलीने लिहाई

पडतो पुन्हा, पुन्हा चढतो,
आणिक थोडे जगून घेतो.

या लिहाई या
जांगुला लिहा येण्या
जांगुलानंदी या इंगिता
जांगुला लिहा येण्या

जागण्यादाहेर थोडा असतो
आणिक थोडे जगून घेतो.

जांगुला यांच्याच लिहा
लिहा या यांगुला यांगुला
यांगुला यांगुला यांगुला
यांगुला यांगुला यांगुला

उदासीतही उगवत रहातो
आणिक थोडे जगून घेतो.

जांगुला यांगुला यांगुला
लिहा या यांगुला यांगुला
यांगुला यांगुला यांगुला
यांगुला यांगुला यांगुला

बाहेर अपुल्या फिरून येतो
आणिक थोडे जगून घेतो.

जांगुला यांगुला यांगुला
लिहा या यांगुला यांगुला
यांगुला यांगुला यांगुला
यांगुला यांगुला यांगुला

अश्रूमधुनी जाळ फुकतो
आणिक थोडे जगून घेतो.

सरणांमध्ये कविता लिहितो
आणिक थोडे जगून घेतो

जांगुला यांगुला यांगुला
लिहा या यांगुला यांगुला
यांगुला यांगुला यांगुला
यांगुला यांगुला यांगुला

झालो निषिद्धांचा साथी

लिंगि फुफ्प

अशी कशी आग म्हणू
झोवू लागली नभाला;
कुठे ठेवावे चांदणे,
वारा हंबरू लागला.

प्रसळ तोक पाणीनी
मिळ सुपूर्ण ठांगी लालीक
मिळ पानी, पानी किंवा
मिळ सुपूर्ण ठांगी लालीक

मन रक्ताळले तरी
अर्ध वाढले रस्त्यांना;
मध्येच या किनाऱ्यांनी
कसे घेरले लाटांना?

प्रसळ पानी पांडालालगड
मिळ सुपूर्ण ठांगी लालीक

हाती मोडक्या गावाच्या
होते स्वातंत्र्य मी दिले;
दिवे गरीब डोक्यांचे
कोणी फोटून टाकले?

प्रसळ तोक मिळालिल
मिळ सुपूर्ण ठांगी लालीक
प्रसळ पानी पांडालालगड
मिळ सुपूर्ण ठांगी लालीक

महासत्य मी युगावे,
दिले क्षितिजाच्या हाती;
झालो तुच्छतेचा घनी
झालो निषिद्धांचा साथी.

प्रसळ तोक मिळालिल
मिळ सुपूर्ण ठांगी लालीक
प्रसळ पानी पांडालालगड
मिळ सुपूर्ण ठांगी लालीक

संस्कृतीच्या पायाखालील मुवया अशूंचा देश कुठे आहे? याचे विषय ठारीक असणाऱ्याचे मृत्यूला मुक्ती मानणाऱ्या माडल्यांचा देश कुठे आहे?

निविड दुःखांच्या पोटातील आदिमांचा देश कुठे आहे? याचे एकत्रिंगा विजयाचे उपरिकडे खोट्या उत्तरांनी मारले त्यांच्या खन्या प्रश्नांचा देश कुठे आहे?

जिवंतपणीही जे जगत नाहीत त्या प्रेतांचा देश कुठे आहे? याचे इतिहास असणाऱ्याचे लज्जेच्या आगीत जळणाऱ्या आकान्तांचा देश कुठे आहे?

देश म्हणजे काय हेही माहीत नमणारांचा देश कुठे आहे? याचे इतिहास असणाऱ्याचे देशालाही जे माहीत नाहीत त्या उपेक्षितांचा देश कुठे आहे?

देश कुठे आहे, देश कुठे आहे, देश कुठे आहे? याचे इतिहास असणाऱ्याचे देश कुठे आहे, कतलखान्यातील आक्रंदनांचा देश कुठे आहे?

जावणाऱ्याची व्यापा

सिंधीं तर्फ तांड्या विवाह स्थापना करावारा
सिंधां तांडी असिंधांचा तांड्या तांड्या आहे जी
स्वरूप तांडी असेही असावाई असावाई आही,
स्वरूपातील असेही असावाई असावाई आही. लिंगी तांडी असिंधांची तांड्यातांडी विवाह विकास
प्राप्तीकृत असेही असावाई असावाई आही. लिंगी तांडी असिंधांची तांड्यातांडी विवाह की
स्वरूपातील असेही असावाई असावाई आही.

सिंधीं तर्फ तांड्या विवाह स्थापना करावारा
की असेही असावाई असावाई आही. लिंगी तांडी असिंधांची तांड्यातांडी विवाह की
स्वरूपातील असेही असावाई असावाई आही. असेही असेही असावाई असावाई आही.
स्वरूपातील असेही असावाई असावाई आही.

स्वरूपातील असेही असावाई असावाई आही,
स्वरूपातील असेही असावाई असावाई आही.
असेही असेही असावाई असावाई आही.
असेही असेही असावाई असावाई आही.

उगवणारांचा उजेड कोणी अंधारात बुडवू लागले
की मला गर्भार क्षितिजातील दिवसाचीच चिता वाटते.

बेहमानीच्या गळ्यात पसंतीच्या माळा पदू लागल्या
की मला हवेच्या जिवंतपणाचीच चिता वाटते.

किरणांच्या तनामनावर कीड दिमाखू लागली
की मला स्वप्नांच्या वावराचीच चिता वाटते.

विजयी असत्य सत्याला वाकुल्या दाखवू लागले
की मला फुलांमधल्या सुगंधाचीच चिता वाटते.

कुठल्याही कुंडीशी जुळवून डुलणारी रोपे पाहिली
की मला कुंड्यांमध्ये न मावणाऱ्या झाडांचीच चिता वाटते.

मयसभेचे उद्घाटन करणारे रखेल हात पाहिले
की मला तडजोड न करणाऱ्या तत्त्वाचीच चिता वाटते.

नाकाने कांटे सोलणाऱ्या शिखंडीचे शिविर पाहिले
की मला अनाच्या चारित्र्याचीच चिता वाटते.

अमानुषतेच्या जयजयकारातील बीभत्स गटी पाहिली
की मला माणसांच्या वंशाचीच चिता वाटते.

आम्हीच होऊ विजयी : आमच्या पाठीवर शुद्ध उजेडाचा हात;
बाकवती आहे युगाची कमान मुठीतील आमच्या तपां झांझावात.

एकाकी नसतात बाघाचे बन्वे, एकाकी नसतात सिंहाचे छावे;
दुष्टाचे जळतात नजरांनी त्यांच्या, उरात त्यांच्या करुणेचे दिवे.

माणसकीच्या वस्त्यांभोवती आम्हीच इथून कुंपण होऊ;
उर्जेचे या वस्त्याहरण कोण करतोय आम्हीही पाहू.

खवळतो आहे सागर : त्याच्या लाटा अंगार होत आहेत;
खवळत आहेत जखमा : इथून दुःखेच संग्राम होत आहेत.

माणसाची जात

सुनसान झाले आहे, माणसे दिसत नाहीत;
कासाचीस प्राणांसारखा वर्तमान भोवती.
शिरच्छेद केलेले सर्वत्र तडफडते प्रहर;
माणुसकीचे डगम कापीत फिरताहेत नांग्या करवती.

घरे नाहीत, घरांना बलात्काराची कुलुपे आहेत.
जाळलेल्या हिरवळीतून पडली आहेत बाटांची प्रेते.
कपडे आहेत आणि कपड्यांत प्राणांची पाखरे नाहीत;
स्त्रासाच्या वणव्यात जळताहेत नपुंसक शेते.

हलाल केलेले वाहतेपण आणि काळोखाचा सत्कार,
संक्रिटिस-हवेला विष पाजणारे विनाशी हात;
शापदांनी केला आहे 'ये मुटोंका गाँव' काढीज :
आठवणीचा विषय होत आहे इथे माणसांची जात.

पाऊस : करपलेल्या शासात नवी क्षितिजे पेरणाऱ्या आईच्या हातासारखा.

पाऊस : निखाऱ्यांचा मध्य भरवणाऱ्या प्रियेच्या कासावीस आवेगासारखा.

पाऊस : हिरोशिमा-नागासाकीवर मरणसडा उधळणाऱ्या बौद्धसारखा.

पाऊस : जिवाऱ्या गळ्यात मरणे बांधणाऱ्या दोरीसारखा.

पाऊस : मातीच्या कुशीत स्वप्नांचा संकुल महोत्सव पिकवणारा.

पाऊस : विजाऱ्या रेषांवर जन्म-मृत्यूची बाराखडी लिहिणारा.

पाऊस नसता तर नसता माणूस, त्याची गान्हाणी, त्याची स्वप्ने;

नसती स्वागतासाठी प्रसूतिगृहे; नसती अंतिम निरोपासाठी स्मशाने.

पाऊस : सर्जनशील उत्तर पाषणप्रश्न जन्माला घालणारे.

पाऊस : अश्रूचा आरंभ आणि सौदर्य अश्रूच्या मळ्यात फुलणारे.

३४ विजाऱ्यास

जीवनात निराकार निराकार निराकार निराकार

खूपदा विचार छळतो : पाऊस कधीकधी माणसासारखा कां वागतो?

खूपदा हैराण होतो : पाऊस मध्येच मंबाजीसारखा कां करतो?

कधी वाटते, पाऊस दुःखांच्या डोळ्यांतील आसवांची वाणी आहे; कधी वाटते, कवीच्या फुटलेल्या काळजांची ती रडणारी कहाणी आहे.

खूपदा उदास होतो, पाऊस वाढता अंधार वाहून नेत नाही म्हणून;

खूपदा होतो डोळ्यांचाच पावसाळा रुसलेला पाऊस येत नाही म्हणून,

खूपदा वाटते, मातीलाच पुसावी आपली आणि पावसाची व्यंजक नाती;

खूपदा उतरे वाहून नेतो पाऊस, फक्त प्रश्न ठेवतो आपल्या हाती.

पावसाच्याच कुशीतून झाडांसोबत आपणही दुनियेत येतो;

उधाणून येणाऱ्या गाण्यात पावसाच्याच आशय हेलावत असतो.

खूपदा कळत नाही, खूपदा आपण पावसासारखेच कां वागतो?

पाऊसच सांगेल कदाचित, खूपदा आपण भरती कां होतो, ओहोटी कां होतो...

मुळाशी मातीचे ओले संदर्भ नसताही जे प्रखरतात झागडत
ते हरत नसतात प्रतिकूल प्रहरात कोसळण्याच्याही;
जे निषेधातून पोलादत नेऊ शकतात काळजांचे वैनस
तेच रुजवत असतात पुनःपुन्हा हिरोशिमा राखेतही.

अंधाराच्या मुठीत गोटू नये; अंधाराला करावे मुठीत बंद;
कानावर हात ठेवून पळू नये मोर्चावरील गोळीबारातही.
हे खुरे, की करावा तो प्रारंभ अंतच पाहतो निर्दयपणे,
तरीही उजेडुच चारावा शासाना, मरणे झेलतानाही.

लाथाडलेले हातच भविष्याच्या पायाभरणीचा दीपोत्सव होतात,
बहिष्कृत ऊर्जाचि सौंदर्याच्या वसाहती उभारते निर्वातातही;
जे पेरतात स्वतःची जिवंत आयुष्ये दुःखांच्या डोगरांवर
त्यांची पैफिल निर्वाण मांडते; ज्वाला नाचतात वाढळातही.

आपणच व्हॉल्टेर व्हायला हवे

गिरा निखारी तेजु

आपण जरा सरळ होऊ, वाटा पुढे सरळच आहेत; अस लालामध्ये डाळ, निकी लालिका
अंधाराशी फारकत घेऊ आपण, वाटा उजेडाच्याच आहेत. नीकम, मुक्के पिंड ठिरुमी ठिरु

काळ बदलला आहे, आपल्या सवयी आपण बदलल्या पाहिजे; अस विष फिर दिला विष
सहज कापला जाईल हा पिजरा, आपण फक्त करवती झाले पाहिजे. अस लालामध्ये ठिरुमाली

दुखुणे पायाला असते आणि पट्टी कपाळाला बांधतो आपण; अस लालामध्ये गवाची लालाम
स्वातंत्र्याचे तिकीट काढतो आणि गुलामीच्या गाढीत बसतो आपण. अस निष्ठा, नुजीना

सवयीने पडणारी पश्चूची स्वप्ने आपण टाळायला हवी; अस लालामध्ये निखारी लालिका
संघर्षाचे सभासद आपण, जहराची दोस्ती टाळायला हवी. नीकम, मुक्के पिंड निखारी तेजु

माणुसकीची लढाई जिकण्यासाठी आपण शिखांडी होणे टाळले पाहिजे;
सूर्यसुत आहोत, गडे हो, आपण, मरणसत्यांचे सेवन टाळले पाहिजे.

वाटा निखाच्यांच्याच आहेत, आपण प्रभंजन तेवढे व्हायला हवे;
वस्त्या भडकू शकतात क्रांतीने, आपणच व्हॉल्टेर व्हायला हवे.

क्रांतीची लडत
दुखाची लडत,
मरणाची लडत
दुर्दण्डीची लडत,

लडत लाल निखाच लालिका
मुक्की निखाच लाल
निखारीची लाल लालिका
मुक्के लाल लालिका

विष निखारीची लालिका
निखारी निखारी लालिका लालिका
लाल लाल लालिका लालिका
निखारी निखारी लालिका लालिका

बाकतील किनारे, नीट फुंकून जाळ भडकवला पाहिजे;
चूल विझली नाही अजून, वस्तीने धीर घरला पाहिजे.

माती धावते आहे मरणे तुडवीत कवितेच्या ओळी होऊन :
युगाचा शित्यकार नकाराच्या उरात खोदतो आहे क्रांतिगुंफा ;

युगाचा शित्यकार नकाराच्या उरात खोदतो आहे क्रांतिगुंफा ;
सर्वच दुःखानी अग्निसोहळ्यात छिन्या-हतोडे ढाले पाहिजे.

जागतील समशाने; उजेडाची रसद तिथे नीट नेली पाहिजे;
चूल विझली नाही अजून, वस्तीने धीर घरला पाहिजे.

सुमस्तात लाटा

कुठेच जीव लागत नाही,
सगळेच सगळ्यांतून झालेले वजा;
माझ्या डोळ्यांमधल्या नभात
नाही वाटल, नाहीत विजा.

झुळझुळ वाहती भाषा उरात
पाहता पाहता गेली गोदून;
काळोख फोडता हातोडाही
नकळत कसा गेला खचून.

झाडपण हरवलेली ही झाडे
फुलत नाहीत, पेटतही नाहीत;
धुमसतात लाटा आत आत :
मावतही नाहीत, धावतही नाहीत.

जात्यातले आम्ही,
आम्ही चुलीतले,
दक्षले जळले
गर्भ आम्ही.

इच्छा आहे तिथे
तिथे आहे बेढी,
पाय तिथे खाडी
निखाऱ्यांची.

रेखिले गा नभ,
टेखिले गा कोब,
आणि आगडोब
उसळला.

खोदतो अजिठा
चितेच्या उरात,
जखमी नावेत
जिटगीच्या.

कालवरी होतो
दुःखांची शिवारे,
आता आम्ही सारे
सुरुंगलो.

सोळ-सोळ नाही आम्ही इतर निर्विकरण नाही तर दुष्ट नाही ती-

नाही ती नाही

तीले निर्वाप निर्वापात नाही तीले निर्वाप

निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप

निर्वाप निर्वाप निर्वाप

निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप

निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप

निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप

निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप

निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप

निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप

निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप निर्वाप

काही निषेधांना सत्कारासारखे भोगायचे असते,
काही जखुमांना पुरस्कारासारखे जपायचे असते.

किंवा निषेधां
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध

काही सुखांना मारेकन्यासारखे टाळायचे असते,
काही दुःखांना जिवलग म्हणून कवटाळायचे असते.

किंवा निषेधां
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध

काही आरोपांना मानपत्रासारखे सजवायचे असते,
काही जिवांसाठी सरणे पांधरून जगायचे असते.

किंवा निषेधां
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध

तुझी आठवण आली

मरणाचे पत्र वाचता वाचता तुझी आठवण आली;
निर्जन समुद्रकिनारा, सायंकाळची पानगळ वैळ,
डोळ्यांपुढे दाटलेले गतायुष्यातील आसवांचे पावसाळे,
वान्याच्या ओहोटीत गुदमरून जाता जाता तुझी आठवण आली.

किंवा निषेधां
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध

प्रश्नोत्तरांच्या पायघड्यांवरून आता साठीकडे निघालो आहे;
जखुमांचे वर्गीकरण करता करता तुझी आठवण आली.
शोकाकुल किती विजय पाहिले, सुखे पाहिली किती रडवेली;
जहराचे प्याले पिता पिता तुझी आठवण आली.

किंवा निषेधां
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध

‘मी कोण आहे’चा हिशेब करता करता उरातलेही ऊर फाटले;
तुटलेल्या स्वप्नांचे सर्ग जोडता जोडता तुझी आठवण आली.
जिदगीची वजावाकी आणि शिवणटिपण करताना ढगाळून आलो;
सरणाचा निरोप ऐकता ऐकता तुझी आठवण आली.

किंवा निषेधां
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध
निषेधां निषेध

मी विराट पसरून पंख घेतली झोप,
तडकून उडाली हलाहलाची झोप;
प्राणात उसळला दुःखांचा प्रश्नोभ,
मी घडका मारित उडतो आगिनभात.

मज ऐकू येते अंधाराचे रडणे,
हे खाब दिशांचे फुटती मरणभयाने;
नुकताच घेतला पेट गतीने माझ्या,
मी बघतो रोगट बुरुजांचे कोसळणे.

मी बघतो माझे समुद्र होऊन उडणे,
मी उरास बांधुन सूर्य तुडवितो मरणे;
रक्ताचा पाठस पळतो पाहुन मजला,
ही ऊर्जा माझी युगान्तराचे गाणे.

हे लोक

हजारो पळवाटांनी पळत निघालेले
हे लोक
जळत्या घरात निवाऱ्याला शिरत आहेत.

उजेड सहन होत नाही यांना;
हे लोक
काळोखाच्या ढिगाखाली लपत आहेत.

हे लोक
जीवनाला जहर पाजीत आहेत.
हे लोक
महामृत्यूचे निर्माण करीत आहेत.

फुलते हसत
उप्पा वणव्यात
झेलत दगड
असे एखादेच वेड.

राहते अभंग
विजांची वादळे
झेलत अखंड
असे एखादे भूखंड.

घेऊन उराशी
जात्यातील दाणे
राहते जळत
असे एखादेच गाणे.

दुखाच्या वस्तीत,
सत्याच्या मस्तीत
घेतो हेमलॉक
असा एखादा आकान्त.

जि किंवा तो तलता उकी (म
उप विजयनाथ विड्युत इन्डिया
जिल्हा विजयनाथ इन्डिया इन्फ्रा
इन्फ्रास्ट्रक्चर इन्डिया इन्फ्रा इन्फ्रा

इन्फ्रा इन्फ्रा इन्फ्रा इन्फ्रा
विजयनाथ विड्युत विजयनाथ विड्युत
विजयनाथ विड्युत विजयनाथ विड्युत
विजयनाथ विड्युत विजयनाथ विड्युत

विड्युत विजयनाथ विड्युत विड्युत
विजयनाथ विड्युत विजयनाथ विड्युत
विजयनाथ विड्युत विजयनाथ विड्युत
विजयनाथ विड्युत विजयनाथ विड्युत

वार्षि-१

दुखाच्या वस्तीत
सत्याच्या मस्तीत
घेतो हेमलॉक
असा एखादा आकान्त.

दुखाच्या वस्तीत
सत्याच्या मस्तीत
घेतो हेमलॉक
असा एखादा आकान्त.

दुखाच्या वस्तीत
सत्याच्या मस्तीत
घेतो हेमलॉक
असा एखादा आकान्त.

दुखाच्या वस्तीत
सत्याच्या मस्तीत
घेतो हेमलॉक
असा एखादा आकान्त.

वस्त्यांच्या मनात दाटलेली स्वातंत्र्याची धार्मी म्हणजे स्वातंत्र्य नव्हे; स्वातंत्र्य नव्हे विषारी वियांची रंग बदलून अमानुष पेरणीही. दुबळ्यांना मृत्यूशी बांधणाऱ्या दारुगोल्याची जपणूक स्वातंत्र्य नव्हे; स्वातंत्र्य नव्हे तुटक्याफुटक्या शासांना दयनीय करणारी द्वंडशाही.

स्वातंत्र्य नव्हे परतंत्र असण्याचीही गलिच्छ मुभा;
भूतकाळाचे सोयीचे संकीर्तन म्हणजेही स्वातंत्र्य नव्हे.
स्वातंत्र्य नव्हे पैशाचे ढोगर बाळगणारे पाशावी खिसे;
दारिद्र्याच्या आगीत शिस्तीने मुकाट जळणेही स्वातंत्र्य नव्हे.

स्वातंत्र्य म्हणजे चांगल्याला वाइटाची भीती न वाटणे,
पिंजरे तोडणाऱ्या पाखरांच्या उड्हाणांचे सांगाती होणे;
मनामनातील काटे नष्ट करणारी संस्कृती म्हणजे स्वातंत्र्य.
पारतंत्र्याचा वंशविस्तार मुळातून जाळण्याचा हक्क म्हणजे स्वातंत्र्य!

नवीनी विकास विवाद
विवादाची विवाद
विवादाची विवाद

दिसत नाही तरी परिस्थितीच्या मनात न विचार करावाच विचारात एकांत अनोखाल
संतप्त आग घुमसत आहे; विचारात अनाम नागऱ्या न विचारी विचारी ईन मानाल
रस्ते सुनसान दिसले तरी न विचारात काळाच विचारात अनाम न विचारात काळाचनु
घराघरात स्फोटक तणाव आहे. विचार का इतिहास उत्तम विचारात हृषी विचारात

दिसत नाही, पण झोपड्यांतील ज्योती
अंधार टिचवू लागल्या आहेत;
भरताहेत दुःखांच्या गुज बैठकी,
निष्ठा भस्तकांतही घुमारे धावताहेत.

विचार स्वारीच विचारात विचार, ईन मानाल
विचारात विचार नीकास विचार विचारात
विचारी विचार 'मानामान ग्राह' विचारी ईन मानाल
विचार विचार विचार विचारी विचार, विचारात

दिसत नाही, पण जंगलाच्या पोटात
ज्यालामुखीचे निर्धारमोर्चे जुळत आहेत;
नवे युद्ध सुरु होत आहे मुलखात,
कफन बांधून गुप्त छावण्याही सज्ज आहेत.

विचार ह विचार विचारात विचार विचार
विचार विचार विचारात विचारात विचारात, विचार
विचार विचार विचार विचार विचार विचार
विचार विचार विचार विचार विचार

नवे युद्ध सुरु होत आहे
मुलखात विचार
कफन बांधून विचार
गुप्त छावण्याही सज्ज आहेत

पायी बांधावे वाटळ,
विजा रुजवाव्या माथी;
ठदू द्यावे काळजाला
माती घेऊन सोबती.

याणी धावे उताराने,
चढे उजेड वरती;
घाव झेलता झेलता
युद्ध होत जाते छाती.

ऐटवावी नस नस :
आग मोहोरत जाते;
नये थांबवू प्रवाह,
घर अंधारून येते.

चिढलेल्या फुफाट्यात
पिकू द्यावी आक्रंदने;
पंख फुटती वाटेला,
पाया फुटती उड्हाणे.

माती घेऊन माथ्यात,
काळोखाशी घ्यावे वैर;
येते प्राणात झुलाया
सूर्यचंद्राचे झुंबर.

तु योगु नवा या उद्धव वापराविलासु, नवा नवा ग्रन्त, निस ठिठू निस नवान्तर
वाय नवा झुम्हुनी वापरावा वापरावे;

तु योगु नवा या उद्धव वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु

निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु
निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु

निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु
निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु

निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु
निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु

निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु
निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु

निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु
निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु

निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु
निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु

निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु

निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु, निस निस वापराविलासु

फक्तच माहित झाडाना या
कशी गव्हाली पाने,
धारण केले कधी विजाचे
काटे हे जिवधेणे.

केवळ स्मरते विहिरीना या
पाणी मेले कोठे,
कधीपासुनी जमले येथे
हलाहलाचे साठे.

केवळ कळते प्रेतांना या
कुणी चिरडले श्वास,
कधीपासुनी तेजाबाचा
सुरु इथे पाऊस.

तेजःपुंज

मला निर्भय करते आहे या वाताहतीच्या गर्भातील पहाट;
निखळत आहेत चिरेंबंदी वाढ्याचे चिरे संतप्त वार्तेने.

मी फक्त रक्तसमुद्राच्या मरणलाटा उरावर झेलल्या;
वाच्याला अशी फुले आली, नजर भरून ज्वाला फुलल्या.

मी फक्त माझ्या पेटल्या असितत्वाच्या सोबतीने चाललो;
पायाखालची आग मधुर झाली, मातीत रुजून कविता झालो.

माझा ताल, माझा सूर, वाळवंटात होते अंथरले ऊर;
माझा आकान्त धावत राहिला, माझ्या शब्दांत माझा पूर.

वर्तमान मला मर्म सांगतो आहे पोलादाच्या ज्वलंत जिभांनी;
मी होतो आहे अधिकच तेजःपुंज निर्दय यातनांच्या प्रहारांनी.

अजून क्षितिज वांझ झाले नाही, वस्तीने युद्धात राहिले पाहिजे;
अजून शाश्वत झाला नाही अंधार, रस्त्यांनी अंगार राहिले पाहिजे.

रस्त्यांना गोठवीत आहेत मंटिरे, नास्तिक्य पोलाट झाले पाहिजे;
अजून पाठ लागली नाही भूमीला, वादळाने कल्पान्त झाले पाहिजे.

देश झाला आहे स्मशान अखेला, प्रेतांनीच आता आंदोलन झाले पाहिजे;
अजून लाव्हा धावतो आहे रक्तात, मोर्चनि निर्णयिक झाले पाहिजे.

युद्ध पेटले

प्रिय बंधो रे! ही नदी आटली नाही,
पचवून मृत्यु, ही देत उद्याची ग्वाही.
हा काठ ताठ, या ओहटि माहित नाही,
शिण पळतो पाहुनि ऊर्जेची ही द्वाही.

रे उदास नाही होत एथला वारा,
सरणातहि सजतो क्रतू स्वरांचा प्यारा;
नक्षत्रनक्षिने अंतराळ ये बहरा,
थांबून छेड तू इथे युगाच्या तारा!

प्रिय बंधो रे! तू बोल तुझ्या रक्ताशी,
बघ नेत्र उघडूनी वेगाच्या घनराशी;
तू बोलु नको या रंजक वांझ ढगांशी,
ये युद्ध पेटले इकडे हलाहलाशी.

नकळत नक्षी झाली पक्षी,
साक्षि ठेविले भीच मला;
चांदण्यातही जिव जळला.

नकळत झाले ढोळे ओले,
भीच कोसळू दिले मला
पांघरुनी अवध्या ज्वाला.
रडले गाणे केविलवाणे,
सरणाभवती फडफडले;
जन्माचे उर तडफडले.

निरुपि तिर आवर्ण इवलीत, निरुपि रुप्त इवलीत छा भुज
निरुपि तिर आवर्ण इवलीत, निरुपि तिर इवलीत छा भुज
निरुपि तिर आवर्ण इवलीत, निरुपि तिर इवलीत छा भुज
निरुपि तिर आवर्ण इवलीत, निरुपि तिर इवलीत छा भुज
निरुपि तिर आवर्ण इवलीत, निरुपि तिर इवलीत छा भुज
रुप्त इवलीत, निरुपि तिर आवर्ण इवलीत, निरुपि तिर इवलीत छा भुज

निरुपि रुप्त

दुःखे शास्त्रागारे होतील

मनामनात उकळू लागला आहे यातनांचा लाळा :
आज ना उद्या तो रापलेली कवचे फाईन आकान्त होईल.

मीही मरू देणार नाही मुकाट माझ्या जखमाना;
तुडवलेल्या स्वप्नांच्या मानावर संतप्त सिहांची आयाळ येईल.

अंधार चिरत जाईल विद्रोहामीचे क्षेपणाख;
ज्वालांचे सैन्य ढोळ्यांतील स्मशानातून गर्जत येईल.

खस्ता खाणारी पोटे युद्धाचा घनघोर घडका होतील;
दुःखे शास्त्रागारे होतील, चौक सारे रणभूमी होतील.

गाव गाव, नवा नव, नवावल तिर बांधावे तुळ,
तुळ लालाव यावा रातील, नवाव नवाव नवाव एव.

नवाव नवा नवे नवावे नवे नवाव नवाव निरावे
नी नी नाव नीवाव तेवलील निराव नवाव नवाव नवाव

हे स्वातन्त्र्या! कुठे उतरू जखमांचे गाठोडे,
कुठल्या वणव्यात निवाच्याला शिरू,
कुठल्या कनवाळू झितिजात माझा
अगतिक दिवस दफन करू?

माईयाजवळ आहे अखडा
देश उजाळून टाकण्याइतका उजेड;
सारीच जमीन जळते आहे इथे,
कुदून रोवणीला पारंभ करू?

जळत्या आतड्यांचा जपलेला हार
गौरवाने घालीन गळ्यात तुझ्या;
फक्ताच आसवांनी बोलत राहीन
रक्ताने रडल्या कुशीशी तुझ्या.

जहरी मनसुवे आणि बहिरी मने
कोणापाशी तरी तकार करू?
सर्वत्रच सांडलेले रक्त तुझे :
कोणत्या थारोळ्याची चौकशी करू?

आयुष्य

आयुष्याने कधी आसवे पुसली, कधी रडवले;
आयुष्याने कधी कुशीत घेतले, कधी तुडवले;
आयुष्याने कधी दिशा अंथरली, कधी चुकवले;
आयुष्याने कधी अनंत हस्ते दिले, कधी चकवले;

तिंका इमहात उठाह ठिक गिरावः ति
नारी कातुनकाहे तिंकापूर्व तिंकाकृ
तिंक तिंकाती तिंकाते तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक

आयुष्याने कधी लुटले, कधी लुटून दिले;
आयुष्याने कधी हात दिला, कधी हात कलम केले;
आयुष्याने कधी मरण चारले, कधी सरण पाजले;
आयुष्याने कधी चांदण्याने गोजारले, कधी जाळले.

तिंक तिंक तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक

आयुष्य कधी दुःखाना हसले, कधी मुखावर रुसले;
आयुष्य कधी बांगडीसारखे पिचले, कधी ज्वालानी नाचले;
आयुष्य कधी सर्जनभूमी झाले, कधी दहनभूमी झाले;
आयुष्य कधी कढाडता नकार झाले, कधी स्वागताचे महाद्वार झाले.

आयुष्याने कधी धूळ झोकली डोळ्यात, कधी धुळीतून शिखरावर नेले;
आयुष्याने कधी टांभिकांचे दुरखे फाडले, कधी टांभिकांकरवी सूड घेतले;
आयुष्याने अंधारातही वाचणारे डोळे दिले, कधी डोळे काढले;
आयुष्याचे हे टेणे-घेणे जमातुर्चाच्या वहीत कविता झाले.

तिंक तिंक तिंक तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक

तिंक तिंक तिंक तिंक तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक तिंक
तिंक तिंक तिंक तिंक

उजेंड केव्हाचा उभा आहे, आधी गुहेची दारे उघडा आपण;
सास केव्हाचे ताटकळत आहेत, थड्याबाहेर या आपण.

केवदा दयनीय झाला आहे माणूस, त्याला ताठ करा आपण;
केव्हाचा हाका देतो आहे सुगंध, प्रथम त्याचे म्हणणे ऐका आपण.

डोळ्यांवरच्या पट्ट्या फेकून, मृत्यू मारणारे कोलंबस पाहा आपण;
किती मलिन ही मने-वर्खे तुमची या दुर्गंधीला गाडा आपण.

आपण करता तशी पहाटेची घृणा कूठेच कोणी करीत नाही;
पाणोटे पायात घालता आणि पादत्राणे मस्तकाला बोधता आपण.

डोळ्यांत जखमा नि पंखांत ज्वाला घेऊन क्षितिज सर केले आम्ही,
प्रत्येक यादवाशी वैर केले आणि प्रत्येक भरतीकडे पाठ फिरविली आपण.

आपण हसता तसे खोटे दुनियेत कोणीच हसत नाही,
पूर्वेकडे तोड असते तुमचे आणि पश्चिमेला पोचता आपण.

या धरणाचे पाणी पिऊन प्राणी पटापटा मरून पडत आहेत;
कोणते जालीम जहर कालवले धरित्रीच्या या पान्हात आपण?

आम्ही सुंदर करतो आहोत माणूस, आमची वाट सोडा आपण;
आम्ही जाळतो आहोत टारफुला, टारफुल्यात नका दडू आपण.

आम्ही तुमची वाट नाही, आम्ही तुमची वाट नाही,
तुमची वाट नाही, आम्ही तुमची वाट नाही.

तुमची वाट नाही, आम्ही तुमची वाट नाही,
तुमची वाट नाही, आम्ही तुमची वाट नाही.

तुमची वाट नाही, आम्ही तुमची वाट नाही,
तुमची वाट नाही, आम्ही तुमची वाट नाही.

तुमच्या खुल्या खेळानेच या वास्तुला आग लागली आहे;
तुम्ही लावले ते अंधत्वाचे झाड फक्त दुःखांनी बहरले आहे.

हा रस्ता कुठेही जात नाही आणि तुम्हांलाही सोडत नाही;
तुम्ही वाढून घेतले आहे ते ताट हलाहलाचे आहे,
तुम्ही करता ती ऊर्जेची बेरीज नव्हे, वजाबाकी आहे;
तुम्ही केला आहे तो कळवल्याचा प्रारंभ नव्हे, शेवट आहे.

तुमच्या डोळ्यांत माणूस मारणारा उन्माद दाटला आहे;
थोड्या जळत्यांसह अजिंक्य उजेड, बाकी सर्व अंधार आहे.

मी

भरून आलेल्या आभाळाची अनुपम अनावरता मी,
मी फुटू पाहणाऱ्या पालवीच्या मनातील उत्सव,
पाखुरांच्या गळ्यातील गाण्या आधीची कालवाकालव मी,
मी उरात वणवा वागवणाऱ्या गरीब चुलीतील विस्तव.

रंजनासाठी मारल्या जाणाऱ्या अगतिकतेवा आकान्त मी,
मी बाळंतिणीच्या वेणांचे अश्रूनी भिजलेले सौंदर्य,
देवारस सांडुणाऱ्या रक्तघामाचा सुगंध मी,
अंधाराशी चाललेल्या लढाईतील उपाशी पोटांची मोहकता मी.

वादळातील प्रवासाभोवती ढाल झालेला सेवाभावी पटर मी,
मी निर्णयाकडे धावणाऱ्या दुःखांच्या भरतीचे शाहाणपण,
योजून मारलेल्या आशांची ज्वलज्जहाल संघटना मी,
मी तोडलेल्या शासांना जोडणारे उकळते रसायन.

मी जखमांच्या घुमसत्या इतिहासाची असहा ठणक,
तुरुंगाचे ढोळे फोडून मनुष्यायनाकडे धावणारी वाट मी,
मी नाकेबंदी केलेल्या वाच्याचा मुक्तीसाठी जाळउफाळ,
माणसांच्या घडांवरील मरणे जाळणारी आग मी.

आपल्या गाण्यावर आपल्या बापणाच्या मुद्रा उमटवता येत नसतील,
तर आपल्या रक्ताची फुले येणारे झाड कुठेच नसते.

डोळ्यांत नसेल नजर नि नजरेत युद्धभूमीचा सशाख नकाशा,
तर कुठल्याच बेबंदशाहीशी आपल्याला युद्ध करता येत नसते.

आपलेच दात उठत असतील आपल्याच ओठांच्या जिवावर,
तर कोणत्याच बेइमानीची आपल्याला लाज वाटत नसते.

बाच्यामुढे घावता आले नाही आपल्या शासांना,
तर कोणत्याच क्रतृत आपल्या नावाचा ढग वरसत नसतो.

आपण गात असू आपल्याला कुरूप करणाऱ्या घृणेची स्तोत्रे,
तर कुठल्याच क्षितिजात आपल्या नावाचा मुकिनप्रहर उगवत नसतो.

आपणच वाढत असू आपल्याला मरणाच्या ताटात,
तर कुठल्याच शेतात आपल्याखातर शास पिकत नसतात.

फुटवया नावा आपण आंघब्ल्यांच्या हातांत देत असू,
तर कोणाच्याही सदिच्छा आपल्याला तासू शकत नसतात.

तर कोणी आप तु जावा, तु भावित
नी तर कोणी निवारणी आपि वरवारा, निवारणी तु निवारणी विवारणी
विवारणी तु निवारणी विवारणी तु निवारणी विवारणी तु

हे गाव मरणाने आता दत्तक घेतले आहे :
रस्त्यांना नासवीत आहे आंधळ्या दिब्यांची बेबंदशाही,
उलट्या काळजाभोवती सजताहेत सोन्याची तोरणे,
मारलेली माणसेही आपल्या मरणाची देत नाहीत खाही;
... हे गाव मरणाने आता दत्तक घेतले आहे.

गावाच्या कक्षेत येणाऱ्या चांदण्यालाही होतो महारोग,
इथल्या झाडांवर फुलत नाही माणसांमधील सुगंधी नाते,
सकाळ होत नाही इथे, क्षितिजातून रोज उगवते वाळवंट,
कोणत्याही उजेढाची इथे हकनाक नाकेबंदी केली जाते;
... हे गाव मरणाने आता दत्तक घेतले आहे.

इथे गळे कापले जातात स्वरान्तर करणाऱ्या पाखुरांचे,
इथे पंख छाटले जातात दिशान्तर करणाऱ्या वाच्याचे,
प्रश्नांचे उगम केले जातात इथे बेबंदपणे बंद,
माणस विचारा इथून आता हृष्पारच झाला आहे;
... हे गाव मरणाने आता दत्तक घेतले आहे.

सारांश

दिसेल त्या दुःखावर मी माझे नाव लिहिले,
आकंदनाच्या गळ्याने मी जिटगीचे राग गाइले;

माझ्या अश्रूवर रक्ताच्या अश्रूची सही आहे,
कविता झालेला शब्द माझ्या प्रकाशाचा सारांश आहे.

पुन्हा एकदा विष चढावे तसा अंधार झाडांच्या फुला-फळांपर्यंत चढला,
पुन्हा एकदा जमीन फाटली, पावलांपुढला रस्ता आसवांत बुडला.

पुन्हा एकदा गळा पायाळ झाला, डोळ्यांतील नजर कुठित झाली,
पुन्हा एकदा तात्पर्यांनी तोंडे फिरवली, गोष्टीमधली गोष्ट हरवली.

पुन्हा एकदा काळीज गलबलले, अगतिक आसवे डोळ्यांत रडली,
पुन्हा जहरात जहर उगवले आणि नैतिकतेची अद्भु लुटली.

पुन्हा एकदा पहाटेचे कौमार्य पेढाऱ्यांनी ओरवाढून फेकले,

पुन्हा एकदा रस्ते दंगल झाले, पाहता पाहता आसमंत रक्तरंजित झाले.

कवितांची वही

या मुलुखात जागजागी मी नरक पाहतो;

कधी जिदगीवर चिडतो, कधी मुकाट साहतो.

जागजागी मी पाहतो नरकाची झाडे, त्यांची फळे;

कधी उद्घस्त करतो त्यांना, कधी जाळतो त्यांची मुळे

मी नरक पाहतो विचारातही आणि आचारातही;

... माझ्या मनात आहे सुगंध आणि हातात कवितांची वही.

संगीत इंग्रजीतारु

हे असेच चालणार नाही,
रस्ताच दिशा बदलतो आहे;
हे असेच कोसळणार नाही,
प्राणच आशय बदलतो आहे.

उत्कट हवी दुर्गंधीची घृणा,

एवढायानेही रक्तात मूल्यांतर होते,
आपले सोने उजळून निघते,
हवेतील गती निर्भय होते.

हे असेच उरणार नाही,

नवे जगणे जागा घेईल;
दाही दिशा गर्भार आहेत,
नवी जमीन रुजू होईल.

हिंदू विठ्ठली

शतकांची शोते

कोसळलेल्या वास्तूत दबलेल्या प्रेतांची यावी,
तशी भोवतीच्या पाताळयंत्री कारस्थानांची दुर्गंधी येते.
गटारातील सांडविचाराने माणुसकीच रोगी होते,
अघःपाताने उन्मादून येतात शतकांची शोते.

मला गिळत आहे भोवतीच्या महाअस्ताची नांदी;
याही चक्रीवादळात कोणावे हलत नाही पान आणि फांदी.

याही वेळी कोणी हसतात तेव्हा वाटते, हे हसणे वेड्यांचे आहे;
संगीत म्हणून ऐकला जातो तो आवाज बेड्यांचा आहे.

मला गिळत आहे भोवतीच्या
महाअस्ताची नांदी
याही चक्रीवादळात कोणावे

हलत नाही पान आणि फांदी
याही चक्रीवादळात कोणावे

जळता प्रवाह

वाळवंटात पेटता पाऊस तशी येतेस,
आपल्या अश्रुंच्या कुशीत विसावतेस.

माझ्या कुंठित कंठातील कढ गळ्यात घेतेस,
चितेमध्यले माझे काळीज काळजानेव बाहेर काढतेस.

तुझ्या हुंदक्यांचे आभाळ उतरते छातीच्या वणव्यात,
कमरेला पदर खोचून माझ्या पडझडीशी भांडतेस.

आरंभ आणि अंत नसलेल्या वंशाचे वारस आपण,
जाणिवे-नेणिवेचा अखंड जळता प्रवाह आपण.

जळविठ अळिंग

मला गिळत आहे भोवतीच्या महाअस्ताची नांदी
याही चक्रीवादळात कोणावे

हलत नाही पान आणि फांदी
याही चक्रीवादळात कोणावे

मला गिळत आहे भोवतीच्या महाअस्ताची नांदी;
याही चक्रीवादळात कोणावे हलत नाही पान आणि फांदी.

मला गिळत आहे भोवतीच्या महाअस्ताची नांदी
याही चक्रीवादळात कोणावे हलत नाही पान आणि फांदी

अंधाराच्या दावणीला बांधणार नाही
असा एक तरी सूर्य आयुष्याला हवा;

दुःखाकडे पाठ फिरवता येणार नाही
असा एक तरी घाव काळजाला हवा;

शेकून निषतील उद्रेक सारे
असा एक तरी वणवा उराला हवा;

वावता येतील वेइमान रचना
असा एक तरी टीपस्तंभ नजरेत हवा;

माणसांच्या दुःखांनी कळवळून येईल
असा पृथ्वीएवढा कलिजा आयुष्याला हवा.

होईन उजेडच

खूप दिवस झाले तुझ्या आठवणीने तडफटता आले नाही;
खूप दिवस झाले रक्ताने डोळे भिजले नाही.

जळतो आहे झुंजत खूप दिवस नि तुला कळवले नाही;
प्रश्नांचा पहाड खोदताना कधी थकलो नाही, थांबलो नाही.

आण तुझ्या डोळ्यातील दिव्यांची मी विझणार नाही;
होईन उजेडच अधिकाधिक आणि मावळणार नाही.

वणव्यात नवनव्या जळणे
हे जगण्याशी मम नाते;
हे चिताचक्र स्वप्नांचे
मज अखंड घेठन फिरते.

ही घडघड धांदत नाही,
ही तगमग सोडत नाही;
भरवसे फितुर झालेले
अन् वणवण संपत नाही.

वाच्यात हुंदके वाहती,
आसवे उपाशी फिरती;
पंखाविण मरती पक्षी
सरणातुन झुलते माती.

हवे होते

मी तुम्हाला गोठवले असते तर
तुम्ही मला सतत परमेश्वर मानले असते.

मी तुम्हाला तुमच्यापासून तोडले असते तर
तुम्ही मला चिरंतन धर्म मानले असते.

मी तुम्हाला गोठवलेही नाही; तुमच्यापासून तोडलेही नाही;
माणूस महणून वाचलो : हेच मला हवे होते.

तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ

तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ

तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ

तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ
तुम्हाला तोडले इ

दुःख

दुःखातून येती शब्द,
अश्रूतून येतो नाद;
येते सुसाट कविता
जसे घावातून रक्त.

दुःख होते पायथड्या
निळ्या लाटांच्यापुढती,
बाटा मावळच्यावरी
तेच होते फुलवाती.

होते दुःखच झुंबर
कधी सुखाच्या छताला,
आगीतून फिरविते
तेच गोठल्या छतीला.

दुःख आयुष्याचे झाड,
हसविते, रडविते;
जीवनाचे धुमेपण
दुःखासोबत बोलते.

दिलेल शब्दातून राखावर
प्रवाप मन निशाचाह ई
विळाक नाहावी ई
तिची इडी रुक्कां अस

दिलेल शब्दातून त्रिपाता ई
प्रवाप विळाक नाहावी ई
विळाक नाहावी उक्कात
दिलेल शब्दातून त्रिपाता ई

दिलेल शब्दातून राखावर
तिची तिळाक निशाच
तिळाक निशाच अलिंग
दिलेल शब्दातून राखावर

गिरि चढ

गिरिच उक्कात
वृक्षांनी घुसते वृक्षांनी
वृक्षांनी घुसते वृक्षांनी घुसते वृक्षांनी
वृक्षांनी घुसते वृक्षांनी घुसते वृक्षांनी
वृक्षांनी घुसते वृक्षांनी घुसते वृक्षांनी

गिरि चढ शिळां ठोक्कु ई
ठोक्कु ठोक्कु ठोक्कु ठोक्कु ठोक्कु
गिरि चढ शिळां ठोक्कु ठोक्कु ठोक्कु

माती पेरावी शब्दात,
मन व्हावे पावसाळा;
फुट आल्या कुशीतला
जाळ करावा मोकळा.

घरे करावी झाडांच्या
चिव हिरव्या मनात;
वान्यातल्या सुगंधाचे
शिल्य खोदावे प्राणात.

काळजातल्या मोरांचे
टाहो झेलावे डोळ्यांत;
सल ठेवावी नाघत
पेटलेल्या घुंगरात.

वेणावत्या मनातून
आर्त उठती झंकार,
निखारेच पाचविती
अनुभवाची भाकर.

पाखरांच्या चील्कारात
गहिवरते करुणा;
गाणे फुटते अश्रूना
शब्द नेसती जखमा.

तीव्र विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि
वार विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि
वार विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि
वार विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि

२८ शिळ्यांठ

तीव्र विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि
वार विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि
वार विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि
वार विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि

तीव्र विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि
वार विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि
वार विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि
वार विशेष डॉ निष्ठान ठिठे कैरि

शब्द

पोटी येतले शब्दांनी, पाठ फिरविली नाही;
गाती शब्दाच्या प्रभाती माझ्या प्रज्ञेला भूपाळी.

शब्द सांभाळिती माझ्या सुखदुखांचे गाठोडे,
शब्द संगे येती कधी होती दीपमाळ पुढे.

शब्द माडलीची कूस, पान्हा स्वप्नांचा पाजती,
उजोडाच्या कुळाईने माज तमाचा तोडती.

कर्ज अर्थाचे मागती, व्याज देती सुंदराचे;
सरणात जीवनाच्या सोने हसते शब्दाचे.

होती शब्दच आशय आणि प्राणांचाही प्राण;
मीच होतो शब्दाकार ; शब्द माझेच उधाण.

उन्मळलो तर

हात चोळीत बसण्याने काहीही होत नाही,
कात सांभाळीत बसण्याने काहीही होत नाही.

आपणच उदासलो तर दूरचे मावळणे जवळ येते,
आपणच थांबलो तर दिसणारे उगवणे मरुन जाते.

आपण उन्मळलो तर सारीच वाटचाल स्मशानून येते,
दिवाभीतांची दिवाळी होते, डोळ्यांतील दिव्यांचे दिवाळे निघते.

सत्य

सत्याच्या मुखवट्यातील असत्यांना नागडे करते, ते असते सत्य;
असत्याच्या सोनेरी टोळ्या करतात नाकेबदी ज्याची, ते असते सत्य.

जळत्या आयुष्याच्या झाडांवर जळत जळत उजळते, ते सत्य;
सूर्यासारखेच दाहक असते अंतर्बाही नकार तुडवीत घावणारे सत्य.

सत्य असते पाशाची मेंदूनी उकिरड्यावर फेकलेल्या कचन्यात;
सत्य असते झळाळत मानवी प्रजेला होणाऱ्या यातनाच्या सौंदर्यात.

भुकेल्याच्या हातातून तोडात घावणारी भाकर असते सत्य;
मरणोनुख स्वप्नाना जिदगी भरवणाऱ्या आईचे दूध असते सत्य.

जिवाच्या भांड्यात मावले नाही तर जिवाला मोठे करते सत्यच;
सुखाच्या खुरट्या बनस्पतीला निरर्थाच्या आगोत फेकते सत्यच.

म्यानातून बाहेर आलेल्या तरवारीसारखे लखलखते सत्य;
अंधाराच्या हिस्स वाटांवर विजांच्या रांगोळ्या काढते सत्य.

सत्याचे निखारे पोलादी जिभेवरच मोरपिसारे फुलवीत असतात;
असत्याचे वार झेलणाऱ्या छात्याच जीवनाच्या कंठातील रत्नहार होतात.

सत्याचे निखारे
असत्याचे वार

जात्याच झेलणी
असत्याचे वार

मेंदूनी उकिरड्या
असत्याचे वार

जिवाच भांड्या
असत्याचे वार

म्यानातून बाहेर
असत्याचे वार

सुखाच खुरट्या
असत्याचे वार

जिवाचे निखारे

सत्याचे निखारे
असत्याचे वार

सत्याचे निखारे
असत्याचे वार

सत्याचे निखारे
असत्याचे वार

सत्याचे निखारे
असत्याचे वार

जळते काळिज
तेव्हा थोडे
जगून घेती शास.

लिहितो कविता
तेव्हा थोडे
जीवन भरवी शास.

घुंगर होतो
तेव्हा थोडे
रक्तच नर्तन होते.

सुखे जाळतो
तेव्हा थोडे
मरण चांदणे होते.

सरण माळतो
तेव्हा थोडे
राखच गायन होते.

जबाबदार पूल

मरणाच्या ताटात वाढलेला हा खेळ
एकमेकाना न खाता चार दिवस खेळू.
एका अखंड वणव्यात जन्माला आलो,
एकमेकाना न जाळता चार दिवस उजळू.

पाच्यासारख्या दुनियेतही जवळ जवळ येऊ,
एकमेकात काळजांचे जबाबदार पूल होऊ.
विषकालवे संदर्भ जाळून किवा पुरुन टाकू,
उसवलेले आभाळ आपल्या सुगंधाने शिवू.

झाडे महणाली : आम्हीही मातीची मुले;
आम्ही फुली फुलतो, सुगंधाने झुलतो,
आम्ही सारे वन होतो, एकमन होतो,
आम्ही कर्णमन होतो, सारे सान्या देत राहतो.

आम्ही रडतो—देत देत—इतरासाठी;
आम्ही वान्याला पोटभर हृदय देतो,
शासांना जीवनाची नक्षी देतो,
चांदण्याला सूर आणि स्वप्नांना ऊर देतो.

सूर्य

सूर्य पाहिला प्रथमच तेव्हा
मातीला या फुटली नाती;
प्रथमच माझ्या नेत्र पित्याचे
झुंबर झाले माझ्याभवती.

हात गुंफले किरणांमध्ये,
अजून झिम्मा थांबत नाही;
प्रकाशात प्राणांच्या माझ्या
सूर्य वाचणे संपत नाही.

उजेड नव्हता समजत तेव्हा
नाव दिले मी श्वास तयाला;
बोट घरुन सूर्याचे लिहितो,
दुष्ट वाटतो अंधाराला.

सूर्य पेरतो काव्य महीवर,
हवेस देतो फुले स्वराची;
सूर्य जन्मतो माझ्या पोटी
अशी संतती मी सूर्याची.

नदीच्या खोदन्यातून दिवे, तसे देहाच्या घुसमटत्या यंटिवासातून सुटलो;
विजांच्या झाडांना रक्त ओलताना ढगांसारखे आभाळभर भेटलो.
तू, तू नव्हे; मी, मी नव्हे, आपण आहोत एका काळजाच्या झाड्या;
आपल्याच उजेडात दिसलेल्या सूर्यात आपण वस्तीला गेलो.

काळजावरच्या खोली घरणाच्या भितीप्रमाणे कोसळल्या;
इतके पिजून घेतले तेव्हा पोचलो आपल्याच पारंभापाशी.
आदिम सत्याच्या पायांनी आलो गोठलेल्या पोकळीबाहेर,
परस्परांचे श्वास झालो नि हरवलेल्या गाण्याने घेतले पोटाशी.

काळीखातून हुंकार यावेत तसे आपण एकमेकांजवळ आलो;
पात्रात न मावणारा पूर झालो, जीवन होऊन बाहेर पडलो.
पाकळ्यांच्या कल्पनेतही न मावणारा सुगंध झालो;
आपण नग्न मने झालो; कात टाकलेल्या हृदयांची संहिता झालो.

एकमेकांशिवाय

एकमेकांशिवाय असतो आपण केवळ पानगळ झालेली झाडे;
आपण असतो केवळ एकमेकांच्या वाटेवर अंथरलेली आसवे;
ओहोटून गेलेल्या समुद्रतळाइतकेच आपण ओसाड असतो;
एकमेकांशिवाय आपण केवळ नावा नसलेली शिंडे असतो.

एकमेकांशिवाय असतो आपण आगीच्या कुशीतील वाळवटे;
घरट्यातील जायबंदी पाखरांचा आकान्त रडतो आपल्यात;
एकमेकांशिवाय आपण क्षणाक्षणाचे जहर पिणारे प्रहर असतो;
एकमेकांशिवाय आपण केवळ हृदपारीत चीत्कार असतो.

एकमेकांशिवाय आपण असतो केवळ तोडलेल्या फांद्याचे कोमेजणे;
आपण मरून गेलेले असतो पटीक प्रवासात एकमेकांशिवाय;
एकमेकांशिवाय आपली काळजे : तापलेल्या वाळूतील मासोळ्या;
उजेड हरवतीले चंद्रसूर्य असतो आपण एकमेकांशिवाय.

प्रत्येक क्षणाच्या गव्यात दाटलेला हुंदका आपण,
प्रत्येक रस्त्याच्या उरात गोठलेला प्रवास आपण.

प्रत्येक क्षितिजाने नाकारलेले उटय आपण,
प्रत्येक मोसमात करफलेले बहर आपण.

तोडलेल्या शासांचे तुकडे जुळवणारे हात आपण,
झाडाझाडातून हंबरणारी फुलांची दुखणी आपण.

प्रत्येक अगतिकतेसोबत जळणारे अरण्य आपण,
प्रत्येक मरणाने अकाली खुडलेले मोहोर आपण.

प्रत्येक गाण्याच्या गव्यात रडणारी आसवे आपण,
प्रत्येक सरणाच्या आगीत तडफडते आकान्त आपण.

सोऽप्यामि विष्णु
सोऽप्यामि विष्णु

सौंदर्य

घरट्यातून घेतलेले मनस्वी उद्धाण म्हणजे सौंदर्य;
तानुल्यासाठी चारा आणणारी चोच म्हणजे सौंदर्य.

उराला फुटणारे फुलांचे हसणे म्हणजे सौंदर्य;
तिसऱ्या जगात नेणाऱ्या वाटांची निर्मिती म्हणजे सौंदर्य.

न्यायासाठी संग्राम झालेली दुःखे म्हणजे सौंदर्य;
आईच्या अश्रूंनी संटीप झालेला आशय म्हणजे सौंदर्य.

नायक फारदारांनी तिळीची वातावरणी
सुरुद्देश वारावाली योद दुर्दी ते वातावरणी
वातावरणी योद दुर्दी ते वातावरणी

प्रत्येक क्षणाच्या गव्यात दाटलेला हुंदका आपण
प्रत्येक रस्त्याच्या उरात गोठलेला प्रवास आपण

तोडलेल्या शासांचे तुकडे जुळवणारे हात आपण
झाडाझाडातून हंबरणारी फुलांची दुखणी आपण

अगतिकतेसोबत जळणारे अरण्य आपण
मरणाने अकाली खुडलेले मोहोर आपण

गाण्यात रडणारी आसवे आपण
सरणाच्या आगीत तडफडते आकान्त आपण

लिंगोनीविष्णु

लिंगोनीविष्णु

लिंगोनीविष्णु

लिंगोनीविष्णु

लिंगोनीविष्णु

लिंगोनीविष्णु

चितेमध्ये बसून तू
पत्र लिहिते मृत्युला;
क्षितिजांना बांधलेला
तुझ्या वणव्यात झुला.

चांदण्याच्या पावसात
नग्न वादल नेसोनी;
सूर्य शिल्पितो प्राजक्त
तुझ्या विजांच्या हातांनी.

तुझ्या नजरेने थेती
मेल्या उजेडाला फुले;
माझे मोडलेले पंख
पाखुरांच्यासाठी झुले

अंधाराच्या अंतरीक्षी
तुझ्या हाका दीपओळी;
मरणाच्या मृत्युवर
तुझ्या प्राणांची रांगोळी.

३२०

काव्यनिर्मिती

मातीत पडलेले बी फुले होते, फळे नि धान्य होते :
ही मातीनेच केलेली काव्यनिर्मिती असते.

काळजाचे दुबन घेते चांदणे आगीच्या ओठांनी :
ही जीवनानेच केलेली काव्यनिर्मिती असते.

काही आसवे दुसऱ्याच्या आसवांसाठी दुखू लागतात :
ही खुद काव्यानेच केलेली काव्यनिर्मिती असते.

माझ्या ऋतूचे लगाम,
तुझ्या उधाणत्या हाती;
निर्वातात खोदली तू,
दिशापत्याडवी नाती.

माझ्या मेलेल्या डोळ्यांत,
तूच काळीज बांधले;
मरणाच्या मांडवात
राग दीपक गाईले.

गेली झेपावून पुढे,
वारा थांबतो तिथून;
मृत्युपुढले अनोखे
तुला आंदण मरण.

रक्ताळत्या कवेमध्ये
होई कलेवर कवी;
आगीतल्या नेती वाटा
तुझ्या-कवितेच्या गावी.

माणूसच

दुःख उजेहाने गदगदून आले आहे;
आधातांच्या झाडीतही भीती वाटत नाही.

विजांच्या फुलांनी उधाणून आली आहे प्रतिभा;
दिवा हेलकावतो वादकात आणि विझत नाही.

ऊरभर ढगाळलेल्या कवितांची ही गर्दी;
नकार फोडतानाही छिन्नी घकत नाही.

माणूसच आहे अंतिम सत्य आणि सौदर्यही;
हा पहाडच पायाखाली वीट होतो नि सागर आटत नाही.

पायाखाली असते आग तेव्हा शब्दांतूनही ज्वाला उगवतात,
रात्र कोसळते डोक्यांवर तेव्हा रक्तांतूनच दिवे उजलतात.

भितीची बाढते डंची तुरुंगांच्या तितकी मने सुरुंग होत जातात,
अडवला जातो मोर्चा तेव्हा करपल्या काळजांच्याही तरवारी होतात.

संसार होतात उद्घवस्त तेव्हा गरीब पाखरेही अंगार होतात,
प्रश्नांच्या फुफाट्यात होते गुटमर तेव्हा गुटमरण्यालाच वाटा फुटतात.

या मोसमाला

या मोसमात होते आहे जिवाची लाहीलाही;
या मोसमाला नाहीत दारे, खिडक्या आणि इरोकेही.

या कोडवाड्यात श्वास कोडला जातो आहे;
कुजलेल्या या चौकटीत उजेड दफन केला आहे.

या मोसमाला डोळे आहेत, पण नजर नाही;
या मोसमाला मान्य आहे स्मशान : जीवन मान्य नाही.

सामाजिकी

सामाजिकी ने युवते देते, यांनी याच वाचते,
यी याची याच याची याची याची याची याची.

सामाजिकी याच याच याची याची याची याची याची याची
यी याची याची याची याची याची याची याची याची.

याची याची याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची याची.

याची याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

याची याची याची याची याची याची याची
याची याची याची याची याची याची याची

मी नश्वरतेच्याविरुद्ध युद्ध महणून लावले एक झाड
माझ्या बाहूत मावणाऱ्या काळाच्या उरात.

मोहोरले आहे छान ते माझ्या रवताचे पाणी पिऊन;
त्याचे चांदणे वेल्हाळत राहते घराबाहेर आणि घरात.

त्यावर उगवत आहेत चंद्राची, सूर्याची, तारकांची फुले;
नश्वरतेला हसणारे दीप उमलत आहेत त्याच्या सुरात.

तारे जिंग्रे

जानी उत्तम उत्तम

नव्या स्वप्नांचे गर्भ

नदीच्या वाहत्या पाण्याशी बोलता बोलता
मी होतो वाहते पाणी माझ्या आयुष्याचे.
गर्भरि भरतीला घेतो मी बाहूत
आणि माझ्या बाहूलाच गर्भ राहतात नव्या स्वप्नांचे.

सावध नव्यांचे गर्भ राहतात नव्या स्वप्नांचे,
सावध नव्यांचे गर्भ राहतात नव्या स्वप्नांचे.

जिंग्रे रंगि उत्तम उत्तम उत्तम

मनच होते भूपाळी

अंगणात चिवचिवतो हसणारा उजेड सकाळी;
झाडामधून कविता उतरून येतात एखाद्या वेळी.
आईच्या पदरासारखा मी अंथरतो वान्यावर जीव;
किरणांचा पिसाराच होतो कंठ. मनच होते भूपाळी.

धरतीची भाषा

कधी आनंदाने बोलते धरती
तेव्हा झाडे, वेली आणि निझर हे तिचे शब्द होतात.

आपल्याच नाटात बोलते कधी धरती
तेव्हा चांदणे, पावसाळी मेघ आणि गाणारे पक्षी हे तिचे शब्द होतात.
संतापाने बोलते कधी कधी धरती
तेव्हा ज्वालामुखीचा लाव्हा, वणवे आणि भूकंप हे तिचे शब्द होतात.

कधी कधी बोलते धरती व्याकूळ हृदयाने
तेव्हा अगतिक आसवे, अनाथ हंवरडे हेच तिचे शब्द होतात.

अंगणातील प्राजवताच्या झाडावर
सुगंधी विवचिव करीत म्हणते चिमणी :
सकाळ झाली आहे.

पापणीच्या क्षितिजातील रुणद्वुणती चाहूल म्हणते :
काळरात्र हलाल झाली आहे,
पूर्वा लाल झाली आहे.

आम्ही आहोत ऊर्जाधर

लाव्हा आमचा सहोदर;
आम्ही सहोटरासारखे निघालो आहोत.

दुःखे आहेत गरोदर;
आम्ही सर्जनासारखे निघालो आहोत.
आम्ही आहोत ऊर्जाधर;
नवी पहाट होऊन निघालो आहोत.

सूर्य आमचा केवल बाप;
त्याचे दायाद होऊन निघालो आहोत.

या चिती आहेत काटेरी मनामनात;
तोडतोच म्हटले तर त्या तुटू शकतात.
हे अभेद्य व्याकरण कठीण आहे, खरे आहे;
वितळवून त्याला नवे आशय देता येतात हेही खरे आहे.

या आंधव्या मुलखात

माझी बारीक नजर आहे झाडांच्या हालचालीकडे;
मागल्या अनेक वर्षांत कोणालाही नवी पालवी आली नाही.

मी कायम चौकशा करीत आहे लंगडत उडणाऱ्या पाखुरांच्या; निजी उडणाऱ्यांच्या निजी
धुरकटलेल्या गव्यांत त्यांच्या नवा स्वर रुजत नाही.

हवे आहे ते उमटत नाही चित्रात, मीही नितान्त हैराण आहे; निजी उडणाऱ्यांच्या निजी
घरांच्या तुरुंगांत कोडली आहेत माणसे, रस्त्यात कोणी येत नाही.

येणारा प्रत्येक पाऊस मला फाटणाऱ्या श्वासांच्या आसवांसारखा वाटतो; निजी उडणाऱ्यांच्या निजी
खूप दिवस झाले, या आंधव्या मुलखात दिवसच उगवला नाही.

मी पाहतो आहे घडांची विनाशामागे धावण्याची हिस्त सर्धा; निजी उडणाऱ्यांच्या निजी
या अपरंपार मलम्यात माणुसकीचा गहिवर हाती लागत नाही.

तुझे पिलवटलेले काळीज पाहिले आणि पिलला गेलो ओल्या कापडासारखा; तुझे उन्मळलेले डोळे पाहिले आणि उन्मळलो वीज पडलेल्या झाडासारखा.

मला घुसळून काढले तुझ्या तुटणाऱ्या आतळघांच्या गलबलण्याने; कोसळलो निरालंब दरडीसारखा तुझ्या तहानेला छळणाऱ्या पाण्याने.

मी पाहिले तुझ्या आर्त अंतराळातील तारे निर्वासित निखळताना; मी पाहिली तुझी सारी क्षितिजे अस्तसमुद्रात मुकीमुकी मावळताना.

पंखांवरती आपले कलेवर घेऊन स्मशानांना जाळीत उडत आलीस; तूच माझी आई, बहीण, पत्नी झालीस, प्रेयसी, मैत्रीण अन् मुलगीही झालीस.

रङ्ग लागते कूसच धरतीची

दिवस येतात, जातात, त्यांने हे काम करताना ते खूपदा चुकतात.
सोयीचे असेल तेव्हा माणसे पोलादी असतात, गरजेनुसार वाकतात.

सूर्याच्या उजेडात दिसतो सूर्य, तशी काही माणसे त्यांच्या अश्रूत दिसतात,
काही दिवे तेलाशिवायही जळतात, काही वादळात मरण पावतात.

करपलेल्या शासांचा डोंगर वाढतो : गळू लागते पालवी भरतीची.
पंखतुटके पहर आणतात भीषणवार्ता आणि रङ्ग लागते कूसच धरतीची.

तुफान दाढून आल्यासारखे वाटते

उन्हातान्हात झाडांवर हसणारी स्वप्ने पाहिली,
की मरणावरही नाचत जगावेसे वाटते.

अन्यायी आदेशांना जाळणारे हात पाहिले,
की माणुसकीला विद्रोहाची नवी पालवी आल्यागत वाटते.

बाढळाच्या विरुद्ध धावणारे करार पाहिले,
की आपल्या काळजात जीवनच उगवल्यासारखे वाटते.

निकराने निघालेल्या जखमांचा मोर्चा पाहिला,
की प्रतिभेदे झाड उजेढाने गटगटून आल्यासारखे वाटते.

आघातांनी मोडलेल्या माना ताठ होताना पाहिल्या,
की आपल्या लोळागोळा छातीत तुफान दाढून आल्यासारखे वाटते.

हिंगाळ छाकु रिंगल झर

लोंदा असावा असावा, नाही नाही नाही
लोंदा असावा असावा, नाही नाही नाही
लोंदा

लोंदा माना वाकलेल्या माणसांचा कुठे जातो;
गळणाच्या पानांसाठी जीव सुन सुन होतो.

लोंदा आनंदी घडांचा नाही संपत जाताना;
उजेढाच्या हरण्याची आग जाळते गावाना.

लोंदा नाचतो प्रेतांचा, कशी होईल सांगता;
ठाव बुडाल्या नावेचा कोणा येईल सांगता!

डोळ्यांमध्ये आसवे व्याकूळ तशी तू काहिली अनंत माझी;
गळ्यामध्ये हंबरडा तशी तगमगही आई तूच माझी.

कुशीमधून बहिष्कृत तुझ्या वणव्यामध्ये जन्मास आलो;
नजर टाकली, चिध्या झालो; पाऊल टाकले, राख झालो.

तेव्हापासून घावतो आहे आगीच्या नदीतून लेक तुझा;
रक्ताच्याही आसवांसोबत झिम्मा फुगडी खेळतात विजा.

गळत्या घरात जळत्या उरात तुझे हुंटकेच कविता;
पायाखाली मरणाचा अंधार आणि माथा तुझा सविता.

ऊर्जेसोबत बांधीत मला गरिबीशी किती भांडलीस तू;
अडुचणीसोबत संकटे रांधून पोलादाचे घास चारलेस तू.

संसाराची ठिगळे तुझ्या स्वज्ञांसोबत छिन्या होतात;
माझ्या ठणकत्या छातीमध्ये पहाडच लेण्या खोदत राहतात.

आयुष्यामध्ये खूपदा मोडलो, खूपदा डाव अंगावर आले;
तुझ्याच हातांनी उभे केले, तुझ्याच दुखांनी पंख दिले.

रानामधल्या पाळण्याचे रदू अजूनही मला ढोळे मागते;
वाळवंटाचे ओङ्के माथी आणि डोळ्यांमध्ये अंतरिक्ष जळते.

मुक्त, मुक्त झालो आहे मी,
मी मुक्त झालो आहे :
उद्गाणाचा महोत्सव झाले आहेत पंख माझे;
गोच्या गुलामीचे कवच भेटून
माझ्या प्राणाचे काळे सौदर्य उधळले आहे दाही दिशांमध्ये;
माझ्या ऊर्जेच्या ढगांमधून घो घो चांदणे कोसळत आहे,
मी मुक्त झालो आहे.

नाचू लागले आहेत गाण्याचे माझ्या गळ्यातले मोर;

तुरुंगाचा सलग मृत्यु भिरकावून
सकल अस्तित्वाने खोगतो आहे प्राणाचे अपूर्व लालित्य मी.

हे उजेहाच्या लाडक्या लालित्या,

हे लालित उजेहाच्या दिवसा,
सोडू नकोस तू मला आता;
जाखडून घेतले आहे मी उराशी तुला.

कळते आहे मलाच केवळ

तुझी असीम आनंदघनता,

तुझे अपूर्व तेज.

सुंदर आहे सूर्याचा चार्वाकपिसारा,

सुंदर आहेत अंगार पिणारी गौतमझाडे,

सुंदर आहे सुगंधाची भरती झालेली पृथ्वी,

पृथ्वीची प्रियतम लावण्यसत्ता.

मला कबटाळते आहे संगीताचे भर्जरी भरतकाम,

कान झाले आहेत

अनोखी अनावर तहान;

पिंजर्यांच्या बादशाही कमानी मोडून

मी मुक्त झालो आहे.

फेकले आहे मी बेळजांचा खेळ मांडणारे बेबंदपण,

मी शिलगावून घेतले आहे चिझू विझू मन,

मी उपटून टाकले आहे काळोखाचे झाड,

मी घेतला आहे मुलखात धावणाऱ्या हवेचा आशय बदलून,

घेतल्या आहेत प्रतिझांच्या दिशा बदलून.

माझ्या सर्जनशील शोतात

नाचत कोसळतो आहे नवा पाऊस,

पाऊस : माणूस महान करणाऱ्या विद्रोहाचा.

माझ्या मनात धावताहेत नव्या स्वप्नांची आंटोलने;
 माझ्या पहाटेत उगवत आहेत नव्या युगंधर ओळी;
 नव्या ओळीमध्ये उगवत आहेत
 नव्या प्रयोजनांचे थवे,
 धावत आहेत तेजाचे लोंडे नवे
 माझ्या मोर्चाच्या काळजाकडे.
 नवे ऋतू उगवत आहेत पडीक क्षितिजांच्या पोटी,
 मरुन गेली आहे पार मरणाची जाणीव,
 जळून जाते आहे विषादाचे काळे जंगल,
 भोवतीच्या काळ्या आसमंताला
 नदरीप्रमाणे सजवीत आहे नक्षत्रांचे वेल्हाळ,
 माझ्या देहाचे काळे काळे चांदणे
 तारुण्याने झाले आहे मधाळ.
 मी करपलेली माणुसकी,
 मी तुरुंगाला केले नवनिर्माणाचा साक्षी.
 विजांची माळ घालून उडत आहे ढगाळून आलेली नक्षी.
 क्रांती या युद्धाईची लेंक झाली आहे;
 मी मुक्त झालो आहे.

करतो आहे माझ्या प्रहगोलांची नवी धावती मांडामांड;
 मेंदूची उघडली आहेत क्षितिजे;
 खुली झाली आहेत स्त्रिडव्या-दारे श्वासांची.
 मी भिजतो आहे क्रांतीच्या अबलखु धारानी,
 मी मृत्यूतून झोपावलेले जीवन झालो आहे;
 मी मुक्त झालो आहे.

झेलतो आहे अनावर होऊन
 पृथ्वीच्या मर्मवंधातील करुणेचे जिवंत कल्लोळ.
 मी समुद्रातले नाचणारे तुफान,
 मी वेगापुढे धावणारी गुलमोहरांची वस्ती,
 मी ऊर्जेचा हिरवा सोहळा,
 मी स्वातंत्र्याचा समारंभ घननिळा.
 हे स्वातंत्र्य उधाणते आहे माझ्या रक्ताच्या
 प्रत्येक थेबातून;
 मांडली आहे फुगडी त्याने धमन्यांमधील वेगधुंद उत्सवासोबत.
 हे स्वातंत्र्या,
 मी लिहितो आहे जगण्याच्या जळत्या ओळीचे महाकाव्य,
 जगू दे मला सूर्याच्या विशासू किरणांसोबत,

वागदू दे मला फुलांमधल्या प्रांजळ कवितेसोबत,
लहरू दे मला वाच्याच्या स्नेहशील लयीसोबत,
गाऊ दे मला पाखरांच्या उडत्या गव्यासोबत,
विसरू दे मला मरणाच्या आठवणी,
जाळणाऱ्या जखुमाशी घेऊ दे मला फारकत,
होऊ दे मला वेगळे दुखांच्या देठांपासून,
भोगू दे जगण्याची निर्भय असीमता,
होऊ दे मला परम उत्कट जागणेकरी,
होऊ दे सर्वानाच तुरंगमुक्त जागणेकरी.
उजेडाची साट सर्वत्र मुक्तपणे धावत आहे;
मी मुक्त झालो आहे,
मी मुक्त, मुक्त झालो आहे.

विसरू दे मला वाच्याच्या स्नेहशील लयीसोबत
गाऊ दे मला पाखरांच्या उडत्या गव्यासोबत
विसरू दे मला मरणाच्या आठवणी
जाळणाऱ्या जखुमाशी घेऊ दे मला फारकत
होऊ दे मला वेगळे दुखांच्या देठांपासून
भोगू दे जगण्याची निर्भय असीमता
होऊ दे सर्वानाच तुरंगमुक्त जागणेकरी
उजेडाची साट सर्वत्र मुक्तपणे धावत आहे;
मी मुक्त झालो आहे,
मी मुक्त, मुक्त झालो आहे.

विसरू दे मला वाच्याच्या स्नेहशील लयीसोबत
गाऊ दे मला पाखरांच्या उडत्या गव्यासोबत
विसरू दे मला मरणाच्या आठवणी
जाळणाऱ्या जखुमाशी घेऊ दे मला फारकत
होऊ दे मला वेगळे दुखांच्या देठांपासून
भोगू दे जगण्याची निर्भय असीमता
होऊ दे सर्वानाच तुरंगमुक्त जागणेकरी
उजेडाची साट सर्वत्र मुक्तपणे धावत आहे;
मी मुक्त झालो आहे,
मी मुक्त, मुक्त झालो आहे.

विसरू दे मला वाच्याच्या स्नेहशील लयीसोबत
गाऊ दे मला पाखरांच्या उडत्या गव्यासोबत
विसरू दे मला मरणाच्या आठवणी
जाळणाऱ्या जखुमाशी घेऊ दे मला फारकत
होऊ दे मला वेगळे दुखांच्या देठांपासून
भोगू दे जगण्याची निर्भय असीमता
होऊ दे सर्वानाच तुरंगमुक्त जागणेकरी
उजेडाची साट सर्वत्र मुक्तपणे धावत आहे;
मी मुक्त झालो आहे,
मी मुक्त, मुक्त झालो आहे.

त्रिपदी

१

बंधो! आपण दिव्यांसारखे जळतच राहिले पाहिजे;
दिव्यांचे भय घेणारांना दिव्यांशी जोडले पाहिजे;
छोटभाशा हृदयानेच सान्या देहाला रसद पुरवली पाहिजे.

२

बंधो! अन्यायाने चिडणारी आग शोधली पाहिजे;
जोखीम झोलणाऱ्या जखुमांची माळ गुफली पाहिजे;
षंदु नसणारा अटल कार्यक्रम शोधला पाहिजे.

३

बंधो! पानगळ सांगते : वसंत येतोच आहे;
ओहोटी म्हणते : भरती माझ्या मागेच आहे;
रोजच सांगतो सूर्यास्त : सूर्य घरून निघाला आहे.

४

बंधो! राखेत पुन्हा उढुणाची रोपे उगवतात;
वणव्यात जळालेली झाडे पुन्हा हिरव्या हाका होतात;
जगणे अडवणारे बांध फक्त फुटण्यासाठीच असतात.

५

बंधो! आपल्या क्षासांना आपलाच अर्थ हवा;
आपलेच काळीज शब्दांत असावे आपल्या;
आपल्या प्रकाशनात आपलाच सख्खा अनुभव हवा.

६

बंधो! हे खरे की सगळी वाटच शेवाळलेली आहे : चालले तर घसरणे अटल आहे;
घांबले तर सरणे अटल आहे.

७

बंधो! आपल्या अंगाखांदींवर मरणांनी घरटी केली आहेत;
याही स्मशानातून बाहेर पडता येते,
याही छळघरात जीवन अंगारवता येते.

८

बंधो! ओढत राहा अन्यथा या लुळ्यापांगल्या फांदा;
तुला हसणारेही तेव करीत आहेत.
सारीच आसवे रडण्यासाठी ढोळे शोधीत आहेत.

९

बंधो! सरळ चालण्यापुढे संकटेच खुदलतात;
बेदमानीभोवती वैभव घोळते गोळा
आणि सत्याजवळ लाज झाकायला चिध्या नसतात.

१०

बंधो! माणूस मरून चालला आहे;
आपल्या झोपेत शिरली आहेत सरणे;
वस्ती ज्यालामुखीने घेरून घेतली आहे.

११

बंधो! हिस्त पहारे बसले आहेत, सुरुंग जपून पेरावे;
बेसावधपणाचा नसतो कोणी तारणहार :
जहराच्या कारखान्यातले ताकही फुंकून फुंकून प्यावे.

१२

बंधो! खाजगीकरण, उदारीकरण काहीही होवो;
जागतिकीकरण, बाजारीकरण काहीही होवो;
आपले उट्ट्यस्तीकरणच वाढत आहे.

१३

बंधो! सत्तेसाठी संपत्ती हवी आहे,
संपत्तीसाठी सत्ता हवी आहे;
दोन्हीसाठी वृत्तीचे जनावरीकरण हवे आहे.

१४

बंधो! काही आजारांना दवा हवी आहे,
काही निष्चित हृदयांना शुद्ध हवा हवी आहे;
शोकसभेतही काही वक्त्यांना वाहवा हवी आहे.

बंधो! घृणे खाललेले घर पाढायला हवे आहे;
इथे थांबली तर मरणाला मेजवानी मिळेल;
घरतीसाठी आता नवेच घर बांधायला हवे आहे.

बंधो! ही पालथ्या घडऱ्यांची दिशाहीन गर्दी आहे :
या घडऱ्यांमध्ये पाणीही शिरत नाही, उजेड्ही शिरत नाही;
डोळे मिटलेल्या गुहांना सूर्यच कळत नाही.

बंधो! काही डोळे पहाटेची वाट पाहण्यासाठीच असतात;
काही क्षितिजे सूर्याची कूस होण्यासाठीच असतात;
काही प्रवास फक्तच वाटा चालत नाहीत, नव्या वाटाही निर्मितात.

बंधो! उढायचेच नसेल तर पंखांची गरज नाही;
फुलायचेच नसेल तर झाड होण्याची गरज नाही;
माणूसच व्हायचे नसेल तर पशुत्व सोडण्याची गरज नाही.

बंधो! उवक्यातील पाण्याची मला टया येते :
आपला वंश प्रवाह होऊन उडून जाताना त्याला दिसत नाही;
पाण्याच्या समाजातही असे दृद्ध असते.

बंधो! खूप लोक मोराच्या पिसाच्यावरील डोळेच वापरतात :
त्याना हिमालयही दिसत नाही, खाणारी खाईही दिसत नाही;
हे परस्पराना पाहतात आणि कोणीच कोणाला दिसत नाही.

बंधो! फुटलेल्या जहाजात आपण एकमेकांच्या जिवावर उठलो आहोत;
सुरुंगावर बसून आपण आंधळा राग आळवीत आहोत;
आपल्या डोळ्यांदेखुत आपण जहराच्या समुद्रात बुडत आहोत.

२२

बंधो! आपण फेकले गेलो आहोत ते अथांग विनाशस्थळ आहे; मागे आगीचे चक्रीवादळ आणि पुढचा रस्ता कापलेला आहे; सज्जन शासांसाठी संपूर्ण नव्या पर्यायाची गरज आहे.

२३

बंधो! या वास्तूच्या पायात अणुदीव पेरले आहेत; केवळ स्मशानभर राखु एवढेच या वास्तूचे वर्णन ठरणार आहे; पृष्ठीच्या वावरात महामृत्यूची झाडे वाढत आहेत.

२४

बंधो! ओलाब्याच्या टुक्काळात कधी असेही घडते : भेटतात कधी उजेडाकडे धावणारी काही येढी नक्षत्रे आणि पायाखालची चिढलेली आगही गोड लागते.

२५

बंधो! फसवणारा माणूस फसवणारांना आवडत नाही; गाण्यातील गफलती सौदर्याला आवडत नाहीत; उजेडावर चालणाऱ्या कुन्हाडी दिवसांना आवडत नाहीत.

२६

बंधो! प्रौढपणीही रांगतो त्याचा राग यावा; झोपेच्या सोगाचा वैताग यावा; मायेच्या नात्यांना चांदण्यात बहर यावा.

२७

बंधो! शब्दांनी मनांना कणे वाटावे; स्वरांनी दुःखांना चांदणे वाटावे; फुलांनी फुलत फुलांना फुलणे वाटावे.

२८

बंधो! जेव्हा जेव्हा ऊर्जाच सुगंधाचा समारंभ मांडते, तेव्हा तेव्हा दुर्गंधीच त्याविरुद्ध आंदोलन होते; सूर्यालाही कधी कधी ग्रहण असे छलते.

बंधो! चितेच्या स्फोटानेही मनाच्या चिंध्या होतील; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
उशाला अणुबाबू घेऊन झोपायची सवय करायला हवी; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
हल्दुहळू मरणाशी दोस्ती वाढवायला हवी.

बंधो! लोक पत्रात अंधार पाठवू लागले आहेत; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
नव्या वर्षाला, वाढिवसाला अंधार भेट देकू लागले आहेत; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
लोक अंधाराची उद्याने लोकप्रिय करीत आहेत.

बंधो! लोक आता घाइने अधिकच निर्धृण होत आहेत; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
गावे आणि गावांतील रस्ते रक्तभूमी झाले आहेत; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
अंधरलेल्या नात्यांचे जाजम लोक अडुगळीत फेकत आहेत.

बंधो! पिसाट आग पसरत चाललेली आहे; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
रांगणाऱ्या किरणांचा फुलोर केविलवाणा झाला आहे; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
खपांच्या शेताभवती काळजांचे कुंपण घालायला हवे आहे.

बंधो! मुगजळाऱ्या पुरातून माणूस वाहेर काढला पाहिजे; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
माणूस महणजे जीवनाचा आणि त्याच्या सौदर्याचा कास्तकार ; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
त्याच्यावर वाढलेली वांडगुळे काढून नीट जाळली पाहिजेत.

बंधो! डडणाऱ्या पाखराला फडफड टळत नाही; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
पडझडीने गुटमरणाऱ्या मनाला तडफड टळत नाही; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
बाढळात शिरणाऱ्या दिव्याला अस्तित्याचा संग्राम टळत नाही.

बंधो! इतरांच्या घराना आग लावणारे घरोघर दिसतात; तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
स्वतःचे घर जाळणारे एखाद्दुसच्या घरातच जन्म घेतात, तिथे विद्युत उडवण्याचा असा विषय
इतर घराना विझविणारी घरे माणूसकीची माहेरघरे असतात.

बंधो! सत्य फासावर चढवले जाते,
उजेड तेव्हा घरटे विस्कटल्यागत हंबरडा फोडतो;
या वेळी अंधारात उडी घेते ती प्रज्ञा उजेडाचे झाड होते.

बंधो! सर्वासाठी सारखे आतडे तुटते तो मोठा;
ओठात समता आणि पोटात घृणा तो उफराटा;
सांगतो एक आणि करतो दुसरेच तो खोटा.

बंधो! कोणावरही विश्वास ठेवण्याआधी भुई फुंकून पाऊल टाकावे,
माणुसकीच्या चाळणीने सर्वानाच जरा चाळून घ्यावे;
एकेका देहामनाच्या वास्तुला कायम मयसभा मानावे.

बंधो! काही पाताळयांते इख धरून दंश करतात;
काही साप वस्तुसंग्रहालयात दिसण्याचे कार्य करतात;
काही माणसांच्या देहांतील साप असंख्य पिढवांना समशाने भेट देतात.

बंधो! बेडकांचे ओरडणे म्हणजे संगीत नवे,
कोल्हांच्या रांगोळ्यात मृत्यू दडलेले असतात;
इतरांच्या अहितानेच सुखी होते ते डोके सज्जनाचे नवे.

बंधो! तहान पाण्याकडे धावते,
भूक अन्नाचा पाठलाग करते;
खरे दुःखच दुःखांमुळे दुःखी होते.

बंधो! विषमतेला समतेची भीती;
अनीतीला नीतीची पोटभरून घडकी;
दुष्टांना माणुसकीच्या परीक्षेची घास्ती.

बंधो! जनावरपणाला एक निर्दय शकती असते,
सज्जनपणाला ती खूपदा उद्धवस्त करते;
न वाकणांच्या कण्यांसाठीच घरतीला फुलांचे गाण सुवते.

बंधो! उसना घेतलेला प्राणवायू सव्याज परत करावा;
रिमझिमलेला जिबाळा दामदुपटीने नेऊन हावा;
जिटगीचा आवळा घ्यावा नि तिला भोपळा परत करावा.

बंधो! काही पशु माणसांच्या देहांतून बावरतात;
काही विषेही हुबेहूब माणसांसारखी हसतात;
काही संकटे सुखाचा पेहराव करतात.

बंधो! कावळे वारा येईल तशी पाठ फिरवतात;
काहीना वेइमानी असते सारी तोडपाठ;
काही आयुष्ये म्हणजे केवळ जहराचे पाट.

बंधो! अंधार पेरला तर अंधाराचेच पीक येते;
मृगजळ पेरले तर मृगजळाचेच बन बहरते;
दुर्गंधी पेरली तर रोगांचीच विक्रमी फसल येते.

बंधो! दुष्टश्रेष्ठांचे पाताळयंत्रच वेगळे असते;
त्यांच्या ओठात एक असते, पोटात एक असते;
ते सोडले तरी चावते, घरले तरी चावते.

बंधो! माणूस ही सर्वोच्च पटवी घाइने टेऊ नये;
स्वरच लागत नसेल तर गाऊ नये;
नजरेत दिवे नसतील तर अंधारात जाऊ नये.

बंधो! स्वतःसाठी रडता येणे हा जिवंतपणाचा पुरावा असतो; आपांसाठी रडता येणे हा माणुसकीचा सारांश असतो; इतरांसाठी रडता येणे हा जीवनानेच केलेला अशूंचा सत्कार असतो.

बंधो! खूप तोङांनी बोलणारा माणूस खरा नसतो; लाळ गळक्या वृत्तीचा स्नेह बरा नसतो; आतल्या गाठीचा उपकार खरा नसतो.

बंधो! अंधारात दडणारे तोड अपराधी असते; असत्यात दडणारे आयुष्य बेइमान असते; उपाशी पोटाची भाकर पळवते ते तोड पशूचे असते.

बंधो! काही प्रतिज्ञा वणव्यात जगतात; काही यातना चक्रीवादलात गातात; काही जिही मरणासोबत झिम्मा खेळताना भोहोरतात.

बंधो! मोठेपण म्हणजे साच्या दुःखासाठी सावली; एखाद्या सूर्यनिच नजरा हरवलेल्या डोळ्यांत केलेले टिव्याचे रोपण; दुःखाना सुखांचा पर्याय देणारे पर्यावरण.

बंधो! अतिरेकी माधुर्यापासून सावध असावे; गळेपदू गळ्यांपासून वाचवावा गळा; गहनाचे व्हावे मुख, खळखळाटापासून सावध असावे.

बंधो! जमिनीला लागलेली आग आसवांनी विझत नाही; फाटलेले आभाळ हळहळण्याने शिवता येत नाही; वादळलेली छाती किनाऱ्यांमध्ये कोडता येत नाही.

बंधो! प्रस्तुत प्रश्न सुचणे हा प्रश्नेचा पुरावा;
प्रस्तुत प्रश्न पुसता येणे हा साहसाचा पुरावा;
प्रस्तुत प्रश्नाखातर घर फुंकता येणे हा कवीरत्वाचा पुरावा.

बंधो! याच दिशेने गेलो तर पृथ्वीचे स्मशान दिसेल;
तिथे खुद मृत्युही निवृत झालेला असेल;
राखेची मुलाखत घ्यायला कोणी प्राण नसेल.

बंधो! मातीची मांडणी जरा बदलावी;
रस्त्यावर निराळी स्वप्ने बागडावी;
चांदण्याने नात्यांमध्ये वस्ती करावी.

बंधो! दिवाळखोर हातांच्या संकटात इतिहास मरतो;
माणूस तळणाऱ्या समाजाच्या कढईत न्याय जळतो;
पाय ठेवायला जागा हवी म्हणून उजेड वणवण फिरतो.

बंधो! डोळ्यांपुढून हलत नाही अर्धोटी झोपड्यांचे जळणे,
हलत नाहीत पुढून सारे भकास चेहरे केविलवाणे;
हलत नाहीत डोळ्यांपुढून जिवंताना जगू न टेणारी मरणे.

बंधो! खूप किनारे फुटतात, खूप घरे उठतात,
खूप स्वप्ने तुटतात तरी वारा तुटत नाही;
यातूनही वाटा वाट काढतील ही आशा सुटत नाही.

बंधो! हा ग्रहणकालातील अंधार चिरंतन नसतो;
हे खुरे की अधुनमधून मने मोडतात आणि जळत बसतात;
तरी दोन शासांमधील अंतर म्हणजे पूर्णविराम नसतो.

या कुठेच्या पुढे

या वणव्यातुन जाऊ आपण
पुढे फुलांची गावे;
झुले बाग स्वप्नांची आणिक
सुगंध खुलवित दिवे.

या पहाडाच्या पुढे चांदणे
उन्हात म्हणते गाणी;
परके मानत नाहि कुणाही
तिथली माता घरणी.

या नरकाच्या टापूनंतर
सर्वासाठी रुजणे;
चंद्रसूर्यांही सर्वासाठी
सर्वासाठी जगणे.

या कुंठेच्या पुढे ऋतुही
मोरपिसारा होती;
परस्परास्तव जीव सुखाने
कळवळती अन् तुटती.

अग्निपक्ष्यांचा निणीयिक थवा पुन्हा माझ्यावर फुलू लागला आहे; असावला तिचे खेळ भाऊ नाही
मशालीचे तोरण पुन्हा काळजाभोवती द्युलू लागले आहे. निवासनाऱ्यावर द्याह निवासन
उकळत्या ढगांचा मोहल्ला पुन्हा मोर्चात सामील झाला आहे; असावली याचा निवासन
पुन्हा अगतिक काळोखाची कापरी पानगळ होऊ लागली आहे.

बंदुकीच्या गोळ्यांनाही फुले समजण्याची शक्ती पोलादत आहे; असावली याचा निवासन
सान्या भुकांचा हात आता रवतानेच आपले भविष्य लिहीत आहे. असावली याचा निवासन
हे अभियान केवळच क्रांतीला आपला उत्सव मानीत आहे;

माथ्यात त्याच्या युद्धाचा दाह आणि हातात उजेडावे पुस्तक आहे. असिंह शिळील तिचे
पावलांना त्याच्या पंख नवे, पोलादी निर्धाराची मृठही नवी; असिंह शिळील तिचे तास
संग्राम होत आहे कविता, जंगल ज्वालांचे कफन बांधत आहे.

संग्राम होत

संग्राम होत आहे कविता
संग्राम होत आहे कविता
कै असेही असेही असेही
कै असेही असेही असेही

कै असेही असेही असेही कै असेही
कै असेही असेही असेही

कै असेही असेही असेही

कै असेही असेही असेही

सौंदर्य यावे तशी उफाळून आली माझी कविता, असेही राष्ट्र राष्ट्र राष्ट्राची राष्ट्रकविता,
कुरुपतेचे उगम जाळायला आली माझी कविता, असु दिलासाला राष्ट्र राष्ट्र राष्ट्राचा
सूर्य यावा तशी गंभीर आली माझी कविता,
फुलांमधला माणूस पेरायला आली माझी कविता.

मोडलेले युग उधे कराया आली माझी कविता,
गहाण जिवांना मुक्त कराया आली माझी कविता,
प्रस्थापितांचे जिव्हार पुराया आली माझी कविता,
चालत्या-बोलत्या प्रेतांसाठी प्राण घेऊन आली कविता.

माझी काहिली उघळीत आली माझी कविता,
विश्वाचाही नवा नकाशा आहे माझी कविता,
उरात जळते काळीज वागविते माझी कविता,
तुकडे तुकडे माणूस जोडू पाहते माझी कविता.

असुंदराशी निर्वाणीचे युद्ध मांडील माझी कविता,
सत्य होते गाठीशी माझ्या सांगेल माझी कविता,
एक निर्भय उजेड वाटत राहील माझी कविता,
चुकलेले गणित अचूक करायला आली माझी कविता.

काही स्फुटे

दुःखेच गातात

मी दांधत नाही शब्दांत अशू,
इथे अशूच होतात माझी कविता.
मी गाणे गात नाही दुःखांचे,
इथे दुःखेच गातात माझी कविता.

चीत्कारती जखम

तुला कळणारही नाही,
चीत्कारती जखम थांबली आहे;
जखमेलाही कळतच नाही कधी कधी,
कुठल्या वणव्यात पेटली नदी.

ऊर्जेचा काफिला

वाटा कापतील करवतीनाच;
ऊर्जेचा काफिला घावतो आहे :
पायापायात ज्वाळाचा नाच.

दुःखाचेही सुख

जखमा दांधून चालताना
दुःखाचेही सुख यासाठी,
को अंधारातून जावे लागत असले,
तरी अंधार हे या काफिल्याचे छ्येय नाही.

मरणालय

सर्व पोटांतील गर्भांनी जन्म न घेण्याचा ठराव केला,
वाई, मुलूख मरणालय झाला.
...तुझ्या पोटी माणसे जन्मत नाहीत,
काट्यांचीच गटी बेसुमार सर्वत्र;
वाई, गुलाबाला फुले येत नाहीत.

नाते नाही

डोळ्यात नजर नाही,
वाच्यात गजर नाही,
एका अशूचे दुसऱ्या अशूशी नाते नाही.

निखाच्यात पुरावे

एकटूचाने शिरावे वणाच्यात,
पंख जदून जाताना तडफडावे,
नव्या पंखांच्या पालवीसाठी
स्वतःला पुन्हा निखाच्यात पुरावे.

शेंडे वाकलेले

माणसांचे शेंडे वाकलेले,
मोर्चातील झेंडे थकलेले,
दरीच्या भीतीने वाटा थवकल्या,
मरणाच्या भीतीने वस्त्या हवकल्या.

अंत झाला

माणसा, तू काय होता, काय झाला;
मृत्युच्या घोड्यावरी तू स्वार झाला.
नष्ट करशी सारखा रे तू स्वतःला;
माणसा रे, तू स्वतःचा अंत झाला.

तूच माणसा

सर्वस्व तरिही तूच माझे,
तूच केवळ भरवसा,
तूच मंडिल तडफडीची,
स्वप्नही तू माणसा.

मी सुन

उजेडासाठी उन्हात जळणाच्या शब्दाचा अर्थ
उपेक्षित
आणि उजेड झालेल्या अर्थाचा अर्थ
अधिक्षेपित.
मी सुन.

ईकू शिळ

तुम तिकेव शिळ तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते

तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते

तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते

तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते

तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते

तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते

तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते
तिळक तिळक तिळक तिळक ते

या तेजाबाच्या पुरातून
मुलूख बाहेर काढू आपण;
तेजाबच होईल पराभूत;
सौदर्याची संताने आपण.

तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ

काव्य

भुईतून येई लाल्हा,
तशी काव्य होई जिल्हा.

तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ

तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ

तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ

तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ

तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ
तिथि तर्जुमी ग्रन्थ

मला विझू देत नाही

मला झोपू देत नाहीत
कोवळ्या किरणांची भयभीत स्वप्ने;
मला विझू देत नाही
विझाल्या गळ्यामध्ये मरणासन्न गाणे.

मला चैन पडू देत नाही
उपाशी शासाना खाणारी बेचैनी;
मला उन्मळू देत नाहीत
उन्मळून पडलेली आयुष्ये केविलवाणी.

मला वाकू देत नाहीत
वाकलेल्या निखाऱ्यांचे हतबल तांडे;
मला फुटू देत नाहीत
फुटलेल्या मुठीतील आकान्तांचे लोढे.

मला निष्ठर्ण होऊ देत नाहीत
निष्ठर्ण झालेल्या प्रवाहांच्या घडयडी;
मला विस्कटू देत नाही
विस्कटून गेलेली ऊर्जेची घडी.

मिळू निष्ठर्ण कौं
उपाशी शासाना खाणारी बेचैनी;
मिळू विस्कटून गेलेली ऊर्जेची घडी

उपाशी शासाना खाणारी बेचैनी;
मिळू विस्कटून गेलेली ऊर्जेची घडी

सुराम तोरी दी तुम घडे,
सुराम तोरी दी तुम घडे,
सुराम तोरी दी तुम घडे,
सुराम तोरी दी तुम घडे

जीवनायनी असाव असाव असाव असाव
जीवनायनी
जीवनायनी असाव असाव असाव असाव
जीवनायनी
जीवनायनी

शेवटचा दीस

हे येइल साम्या सारे
संपेल घृणे वे बीष;
होईल तेघवा गोड
शेवटचा माझा दीस.

मनुजाला नाही ठैरी,
थारा न कुठे लोभास;
होईल तेघवा गोड
शेवटचा माझा दीस.

हे क्रंदन नाही कोठे,
ठाव ना कुठे दैन्यास;
होईल तेघवा गोड
शेवटचा माझा दीस.

ही पिकेल करुणामाई,
संपेल पिडेचा फास;
होईल तेघवा गोड
शेवटचा माझा दीस.

उंगीलीला विशेषज्ञान निजात दिलेले अह
तुकी निजातात नवापास; आंगील लिंगारू या
उंगीलीला विशेषज्ञान निजात दिलेले अह
तुकी निजातात नवापास निजात दिलेले अह

उंगीलीला विशेषज्ञान निजात दिलेले अह
तुकी निजातात नवापास; आंगील लिंगारू या

जावान मुश्वर इलारी

जिल तर्फे यांनी जाव तांगीले मुश्वरात्मा
किंवा तर्फे कुर्हे यांनी जाव तांगीले मुश्वरात्मा

जावान मुश्वर इलारी जावान मुश्वर
तांगीले यांनी जाव तांगीले इलारी
जिल तर्फे कुर्हे यांनी जाव तांगीले मुश्वरात्मा

इथे घेतली शब्दांनी काळजांशी काढीमोड,
इथे दुखते जीवन : त्याच्या आशयाचा फोड.

इथे घेतली फुलांनी सुगंधाशी काढीमोड,
तारे आक्रंदती सारे, यिजे चांदण्याचे झाड.

इथे घेतली टेहांनी मनाशीच काढीमोड,
गेला मरून मोहोर, मोहोरुन आली कीड.

तारे आक्रंदती सारे, यिजे चांदण्याचे झाड.

गेल्या वाहून गावात

रक्तामधून संगीत मला ऐकू येत नाही;
शब्दामधून माणूस मला ऐकू येत नाही.

नक्षत्रातला उजेड नक्षत्रांनी गमावला;
खुळा समुद्र पारखा तुफानाच्या आवेगाला.

फाटलेल्या पदरात वाया धरणे चांदणे;
गेल्या वाहून गावात प्रेते शासांची शोधणे.

प्रेत इतरां ठारु न
जाई असेही भावी
जाते इतरां ठारु
सर्वे यांना इतरां

तीव्र विकासात
तारे ठेहु न ठारु
जाते इतरां ठारु
सर्वे यांना इतरां

ठारी विहार इतरां न
जाते ठेहु न ठारु
जाते इतरां ठारु
सर्वे यांना इतरां

तारामात्र इतरां नि
जाते ठेहु न ठारु
जाते इतरां ठारु
सर्वे यांना इतरां

खूप सांगायचे आहे, त्यातले हे थोडे;
खूप फुलायचे आहे, त्यातले हे थोडे;

सौंदर्याचे नाही तिकारावाचे निकार
नाही नवाचे निकार, निकार निकार निकार

खूप जलायचे आहे, त्यातले हे थोडे;
खूप कलायचे आहे, त्यातले हे थोडे;

जलायाचे निकार निकार निकार
नाही निकार निकार निकार निकार

खूप उडायचे आहे, त्यातले हे थोडे;
खूप रडायचे आहे, त्यातले हे थोडे;

भीजी तिकार निकार निकार निकार
नाही निकार निकार निकार निकार

खूप बरसायचे आहे, त्यातले हे थोडे;
खूप पकाशायचे आहे, त्यातले हे थोडे;

बरसायाचे निकार निकार निकार
निकार निकार निकार निकार

खूप उत्कटायचे आहे, त्यातले हे थोडे;
खूप पेटायचे आहे, त्यातले हे थोडे;

उत्कटायाचे निकार निकार निकार
पेटायाचे निकार निकार

खूप झोकून घायचे आहे, त्यातले हे थोडे;
खूप उधाणून यायचे आहे, त्यातले हे थोडे;

झोकून यायाचे निकार निकार निकार
उधाणून यायाचे निकार निकार

खूप दुखाचे ऐकायचे आहे, त्यातले हे थोडे;
खूप शक्यतांशी बोलायचे आहे, त्यातले हे थोडे.

दुखाचे निकार निकार निकार
शक्यतांशी बोलायाचे निकार निकार

निकार निकार निकार निकार
शक्यतांशी बोलायाचे निकार निकार

निकार निकार निकार निकार
शक्यतांशी बोलायाचे निकार निकार

कळतच नाही

कधी कळतच नाही कसा अंधारतो जीव,
होती फुलांची आसवे, लागे हंदरू उत्सव.

कधी कळतच नाही कशी फाटते जमीन,
वारियाच्या पायातले कसे तुटती पैजण.

कधी कळतच नाही मन कसे होते मोर,
आगीतल्या ओडकयाचा कसा नाचतो मोहोर.

कसे तडकते नाते कधी कळतच नाही,
तुफानाच्या गळ्यामध्ये झुले संगीताची जाई.

कशी मातते सुनता कधी कळतच नाही,
पेटे आकानाची झाड, होते सुगंधाची लाही.

हवे तेच आठवते, हरवले सापडते,
कधी कळतच नाही कसे यमक जुळते.

मोट्टा धाव झेलताही जीव राहतो अभंग,
कधी कळतच नाही कसा होतो मी अथांग.

कूस होते संप कधी, तळ ठोकते स्मशान,
कधी कळतच नाही कसा जातो मी मरून.

फुटे नक्षत्रपालवी फुलमोहर उघाण,
नाही कळतच कसा होतो अपार सर्जन.

कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात
कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात

कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात
कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात

कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात
कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात

कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात
कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात

कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात
कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात

कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात
कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात

कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात
कैवल्य द्वे विकास, तेवढे विकास यात

जीवनायन । ७६

दिवा झालेले दुःख

प्राची राज गान्धी

काळजाला हिस पीछ लागे आतडे तुटाया,
होती विश्वास फितूर माथे लागते फुटाया.

पंख झेपावताक्षणी ढाव साढती कर्वती,
काय असते मनात, काय कोसलते माथी.

तरी खुणावती विजा अंधाराच्या पत्याडच्या,
घाव झेलत फुलांनी फांद्या हसती झाडांच्या.

कोणी काळिजे उलटी गाठी मारती हवेला,
हात टेकत नाही मी, परी वणवा जिवाला.

नवनवे घाव येती हात नवेच घेऊन,
कुन्हाडीचे बन तोडी मनामधले चंदन.

तरी उजेडाचे नाते फेकवेना जखुमाना,
दिवा झालेले हे दुःख दुःखांमध्येही विझेना.

संसारातील दुःख याची विझेना
काढत नाही असेही विझेना

संसार असेही विझेना

लेण दगडाचा नानदी अलारकरी विझेना,
नांदी लाल गुळाचा चडी विझेना भरू.

देण अनी भी भरूनी विझेना विझेना,
दांडीचाचा नानाचाचा नानीचाचा फुलेले.

दूर विझेना दूर गाडा विझेना विझेना,
नांद नांदी नांदी नांद नांद विझेना.

नाही उघडत डोळे, पट्टी सोडतही नाही;
ठार झोपल्या या गावा सूर्य माहीतच नाही.

नाही सोडतच जागा, फाळ रुतवीत नाही;
वावराची नांगराला भूक माहीतच नाही.

इथे वारा गोठलेला, हुरुपही विठलेला;
खुरटल्या झाडांमध्ये जाळ मारून टाकला.

पाय उचलीत नाही, टाकीतही ओळे नाही;
शिकविल्यापुढे शब्द पोपटाला ठाव नाही.

जीव असून जीवन, त्याशी अबोला थरून;
यावे कोरडेच पाव घेई नदी म्हणवून.

जीव असून जीवन, जीवन नाही
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नाही

म्हणून एव धूमाची ऊर राहत उभया,
कृषी नवाचा नाही कृषी नाही मी नवाचा

म्हणून एव धूमाची, राहत नवाचा नवाचा,
नवी नवाचा नाही नवाचा नाही मी नवाचा.

जीव असून जीवन, जीवन नाही
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नाही

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

जीव असून जीवन नाही नवाचा नवाचा
नवी नवाचा नाही नवी नवाचा नवाचा

हृदयात पेटणारे नोट सांगता न येई,
सुटताना एक गुंता दुसराच हाक टेई.

असे राज्य एकट्याचे, अशी आग एकट्याची;
पंगतीत एकटा मी, सरणेही एकट्याची.

पुन्हा उदून लढतो दीर्घ युद्ध एकट्याचे;
गर्दी मिळते यशाला, अपयश एकट्याचे.

बुडणेही एकट्याचे, कुडणेही एकट्याचे;
वणव्यात एकट्याच्या जळणेही एकट्याचे.

सूर्य उगवे मध्येच, मधुनीच होई रात्र;
कंठ दाटतो मध्येच, येती भरूनिया नेत्र.

जारी शिवतो सारखे, फाटणे हे थांबवेना;
असे धरतो सारखे, सुटणेही थांबवेना.

रक्तातली सारी आग फांद्यामधूनी फुलेना;
सागर हे आसवांचे आशयात बांधवेना.

नमुद्यात नमुद्याती ते नमुद्याती नमुद्या
ती नमुद्याती नमुद्याती नमुद्याती नमुद्या.

लेक लाडका

लेक लाडका मानतो अंतरिक्षनेता मला;
माझे अश्रू पुसणारा चंद्र मित्र मानी मला.

ऐसा आगी मी मरूनी पावसाने जिता होतो,
उजेडाच्या जखमांनी मातीमधून फुलतो.

ढग विचारिती पत्ता माझा विजावादलांना;
मला गुफांनी खोटणे मान्य नाही पहाडांना.

प्राचीन ग्रंथांग
प्राचीन ग्रंथांग

प्राचीन ग्रंथांग
प्राचीन ग्रंथांग

प्राचीन ग्रंथांग
प्राचीन ग्रंथांग

प्राचीन ग्रंथांग
प्राचीन ग्रंथांग

निरु ग्रांड जिनीलङ्ग

निरु ग्रांड जिनीलङ्ग
निरु ग्रांड जिनीलङ्ग

निरु ग्रांड जिनीलङ्ग
निरु ग्रांड जिनीलङ्ग

निरु ग्रांड जिनीलङ्ग
निरु ग्रांड जिनीलङ्ग

मध्यरात्रीची सुनता अशी कोळल्या मुद्रेने
सल मांडते पुढ्यात पहाटेच्या काळजीने.

झाडावरली घरटी कोणा घृणेने जावली,
पाखरांच्या आसवांनी माय घरती रडली.

गळा दाबलेल्या गाणे निझराचे बंद झाले,
खेळणारे रंगगंध कोणी कापून फेकले.

क्षणाक्षणाच्या गळ्यात आगडोब गोठलेला,
पावसाचाही भीषण पूर नाही या नदीला.

बफनिही आग व्हावे

हातो आगीतून हात उगवावे ऐशी घडी,
वारा दुःखांच्या कानात बोले नवी वाराखडी.

साच्या चिष्यांची हत्यारे करू लागला नावाडी,
सूर्य तोडणारे कोण शोधू लागल्या कुन्हाडी.

पाषाणाला फुले यावी ऐसे उधाणून पुढे,
बफनिही आग व्हावे ऐसे अबूचे वाभाडे.

टिवा घेऊन जिवाचा शोधितो मी तेजःकण; रात्र अमानुष आणि आले आभाळ भरून, विजा बहिणीसारख्या मागेपुढे दिमतीला;

विजा बहिणीसारख्या मागेपुढे दिमतीला; उंच वर्ष ज्ञान विकास नाही इतर विजा बहिणीसारख्या मागेपुढे दिमतीला; उंच वर्ष ज्ञान विकास नाही इतर विजा बहिणीसारख्या मागेपुढे दिमतीला;

पूर बदलील पात्र, डाळ दगडी शिजेल; आज पेरतो सुगंध, उद्या काव्य उगवेल; आज पेरतो सुगंध, उद्या काव्य उगवेल.

विजा बहिणीसारख्या मागेपुढे दिमतीला; उंच वर्ष ज्ञान विकास नाही इतर विजा बहिणीसारख्या मागेपुढे दिमतीला;

जीवन

अंधारात शिरताना माथी सूर्य असू द्यावा;
जंगलातल्या वाटेत गाठी शिधा असू द्यावा.
वाळवंट चालताना हवे मनामध्ये झाड;
जहराचे ऊन पुढे, हवा काखोटीला आड.

नभ वाकविण्यासाठी हवे छातीमध्ये बळ;
हवे खांद्यांचे पोलाद न्याया वाहूनिया सूळ.

नको वांझ हळहळ, व्हावे हातच सर्जन;
भांडताना मरणाशी जन्म घेतसे जीवन.

छाणार झाणा

उंच वर्ष ज्ञान विकास नाही छाणार झाणा;
उंच वर्ष ज्ञान विकास नाही छाणार झाणा;

उंच वर्ष ज्ञान विकास नाही छाणार झाणा;

उंच वर्ष ज्ञान विकास नाही छाणार झाणा;

याही वेळी विझून राहावेसे वाटते त्याने आपला जन्मच तपासून घ्यावा; याही वेळी फुलता येत नसेल याही वेळी त्याने आपल्या देठाचा बेत तपासून घ्यावा.

दुष्काळ आहे हेही कळत नाही इतका इथे अजोड दुष्काळ आहे; याही वेळी स्वस्थ असणारांनी आपल्या रक्ताचा आशय तपासून घ्यावा.

संसदेत वाढतो आहे अंधार, सूर्य खंगला आहे उपासाने मुलखात; याही वेळी हैराण होत नसेल त्याने आपल्या मेंदूचा वर्ग तपासून घ्यावा.

मृत्युदी ही सवय अघोरी : जीवनाची गोष्टही सहन होत नाही;
ठिणाऱ्यांनी बोलता येत नसेल याही वेळी त्याने झाड असण्याचा हेका सोडून घावा.

माणुसकीचे गणित इतिहासभर ज्याना सतत चूकच ठरवीत आले;
चौकटीवाहेर येऊन त्यांनी आपल्या शाळेचा अभ्यासक्रम तपासून घ्यावा.

दुष्काळात सोडली जावीत गुरे तसा गहिवर झाला आहे रानोमाळ; याही वेळी हलत नाही पान त्याने आपला प्राणच बदलून घ्यावा.

गरीब माणूस

इथे गरीब माणूस नित्य मरतोच आहे;
पीठ गळे जात्यातून काळाच्या ते त्याचे आहे.

अधांतरी हा काजवा नित्य तरंगत आहे;
कुणा रखेल शेतात त्याचे खत होत आहे.

इतिहास मेला त्याचा, त्याचा वर्तमान मुका;
नाही अस्तित्वाचे खाते, त्याचा हुंदका पोरका.

नको माणूसपणाचे प्राण घेणारी कुंपणे, असे दिलायाहा भैतिजानवरी दि गांगाठ इतरलाई बुरशीचेच शासाच्या मेले उत्सव मांडणे.

नको स्वर्गसमाधान खोटे सुस्त चघळणे, गळ्यातल्या नको गर्व लांब दोरीचा वाटणे.

नको स्मशानाची पूजा : तिथे चुंबकाची प्रेते, नको मारणारे मृत्यु, नको कसायांशी नाते.

वर्गवारी

वर्गवारी ही प्रेमाची भाषा नव्हे;
तुच्छता हा सौहार्दाचा छंद नव्हे;
पायच्या ही निक्षेपट लिपी नव्हे;
विषाचा संचालक ईश्वर ही स्नेहसंस्कृती नव्हे.

जहराचा आशय वागवते ते दूष नव्हे;
शासांना डंख मारतो तो मध नव्हे;
दुर्गंधीची फले वाटतो तो सुगंध नव्हे;
दुष्ट्याच्या शाळेचा घडा माणसाचा भाऊबंद नव्हे.

डोळ्यांचा उपयोग मी पिंजर्याबाहेर पाहण्यासाठी केला; असु निवारी इथे त्यांच्या पहारेकरी मस्तकावरील शिरा ताठरल्या. डोळ्यांचा उपयोग मी जागण्यासाठी केला;
त्यांच्या अंधारयंत्रणा दात खात सतर्क झाल्या.

डोळ्यांचा उपयोग मी पेटण्या-ऐटवण्यासाठी केला;
त्यांच्या सुखाची बादशाही काळीठिक्कर पढू लागली.
डोळ्यांचा उपयोग मी उडण्यासाठी केला;
त्यांच्या करवतीनी घमकव्यांची नोटीस दिली.

डोळ्यांचा उपयोग मी सत्य चितारण्यासाठी केला.
आणि त्यांचे काळे समुद्र संतप्त गुलाल झाले.
डोळ्यांचा उपयोग मी मंटूगच्ये सौदर्य पेरण्यासाठी केला
आणि त्यांच्या कुटिल योजनेचे हात बेहाल झाले.

प्रियोग

डोळ्यांचा उपयोग मी सूर्य वाचण्यासाठी केला;
त्यांचा सुखदुःखातीत शास्त्रसाठा चवताळून उठला.
डोळ्यांचा उपयोग मी दुःखांची आसवे पुसण्यासाठी केला;
गुन्हेगार हा किताब देऊन त्यांनी माझा सत्कार केला.

डोळ्यांचा उपयोग मी कचरा जाळण्यासाठी केला;
त्यांनी माझ्यातील आग जाळण्याचा फतवा काढला.
डोळ्यांचा उपयोग मी स्वन पाहण्यासाठी केला;
त्यांनी भविष्याचा नकाशाच विट्रून टाकला.

असेही दो उपयोग निवारी आहे,
हृष्ण रामांनांनी त्यांचे दूर उत्तर

उत्तिराम अंतर अवाह, त्यांचे नवीन अवाह
नवी अवाहाचे अवाह, त्यांचे अवाह अवाह.

मी पाहतो आहे वाट हाती सूर्य घेऊन
आणि ते येऊही इच्छित नाहीत.
चिढ्या चिढ्या झाला आहे घसा माझा
आणि त्यांना हाकाही ऐकू जात नाहीत.

मी पहाट झालो आहे जिखंत
आणि अजून ते जागलोही नाहीत.
त्यांच्यापुढे मांडले आहेत मी तेजोगोल
आणि त्यांना ते दिसतही नाहीत.

मी थांबलो आहे संपूर्ण एकवर्गी उजेडात
आणि त्यांना खोलीशिवाय बोलावतो आहे.
अंतर्बाह्य ते गेले आहेत अवघडून
आणि माझ्या अपेक्षेचे क्षितिज हेराण आहे.

उंगली, उंगली, उंगली निमा
निमा देहात उकडी उकडी
उकडी उकडी, उकडी निमा
निमा उकडी उकडी उकडी

उंगली, उंगली निमा
निमा उकडी उकडी उकडी
उकडी उकडी, उकडी निमा
निमा उकडी उकडी उकडी

उंगली निमी, उंगली निमी
निमी उकडी उकडी उकडी
उकडी उकडी, उकडी निमी
निमी उकडी उकडी उकडी

उंगली, उंगली निमा
निमी उकडी उकडी उकडी
उकडी उकडी, उकडी निमी
निमी उकडी उकडी उकडी

उंगली निमी, उंगली निमी
निमी उकडी उकडी उकडी
उकडी उकडी, उकडी निमी
निमी उकडी उकडी उकडी

उंगली निमी, उंगली निमी
निमी उकडी उकडी उकडी
उकडी उकडी, उकडी निमी
निमी उकडी उकडी उकडी

उंगली उंगली उंगली, उंगली उंगली उंगली,
उंगली उंगली उंगली, उंगली उंगली उंगली.

शास्त्रे आहेत, अस्ते आहेत;
शास्त्रात शिळ्या जाईजुई नाही.
भक्ती आहे, भेद आहेत;
भेटीत मेलेल्या मायओल नाही.

स्वर्णे रुपे तिक्क गोडे विष्णवी;
गोडे गोडे गोडे गोडे गोडे
जप जप जप जप जप जप जप
गोडे गोडे गोडे गोडे गोडे

रात्र आहे, झोप आहे;
स्वप्नात उपाशी जाग नाही.
भूक आहे, शिधा आहे;
आजारी चुलीत अंगार नाही.

गोडी गोडी गोडी गोडी
उपास उपास उपास उपास
लालचिंह वि लालचिंह लालचिंह
लालचिंह कृष्ण कृष्ण

खाणे आहे, विझणे आहे;
मुर्दाड मशालीत जाळ नाही.
प्रवाह आहेत, पतित आहेत;
फुटक्या नावांना किनारा नाही.

जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^३
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^४
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^५
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^६

गर्दी आहे, कैफ आहे;
पायांत खुचल्या चाल नाही.
शब्द आहेत, वाक्ये आहेत;
निर्जीव यमकात रक्तबंध नाही.

जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^७
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^८
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^९
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^{१०}

सरणे आहेत, यणवे आहेत;
जखुमी ज्वालांत झाळ नाही.
कण्हणे आहे, विवहणे आहे;
रक्तात वाळलेल्या कळ नाही.

जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^{११}
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^{१२}
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^{१३}
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^{१४}

गरजणे आहे, उसळणे आहे;
ढगांत कोणाच्या पाऊस नाही.
थापा आहेत, गप्पा आहेत;
घडांच्या मैफलीत जीव नाही.

जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^{१५}
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^{१६}
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^{१७}
जपावळ जपावळ जपावळ जपावळ^{१८}

इतका माणुस खुळा हवा

तिमिरकुलाशी भांडावा दिप तसा शूर माणुस हवा;
“मानव मी मानव” म्हणणारा सर्वप्रकाशक सूर्य हवा.

गुणगुणते चांदणे हवा, तो नितल जळासम चोख हवा;
वाच्यासम तो हवा वाहता, दुःखविनाशक विजय हवा.

स्वर्ग नको मज, देव नको, हा इथला सुंदर स्नेह हवा;
नकोच भक्ती, नको मुक्तिही, दुनियेचा मज मोह हवा.

नकोच जाती, वर्ण, वर्ग हे, अभंग मज आरसा हवा;
नको कुंपणे, नकोत भिती, अखुंड मज परगणा हवा.

किरणांसम हृदयाचा मालक, निरभ्रु निर्विष मित्र हवा;
धर्मपंथही नकोत, साज्या विभाजकाचा अंत हवा.

असोत नाना रंग तनांचे, वृक्ष मनांचा एक हवा;
असो पाळणे नाना, पण या मळ्यात झोका एक हवा.

परोपरीची असो घुंगरे, काळिजठेका एक हवा;
खाणेलेणे भिन्न असो, पण संटसोहळा एक हवा.

असोत लाटा भिन्न भिन्न, पण सागर सारा एक हवा;
सूर असो गाण्यात भिन्न, पण बोल नियंत्रक एक हवा.

असो प्रवासी नाना बोटित, पंखांसम समतोल हवा;
देहांमधुनी सकलांसाठी कळवळणारा प्राण हवा.

भेदांची दुर्गंधि नको, मज बंधुत्वाचा मोहोर हवा;
नकोच मजला खाण घृणेची, फुलांमध्ये जिववंघ हवा.

सकलांमध्ये स्वतः स पाहुन गहिवरणारा लळा हवा;
फोडासम सजिवांना जपतो इतका माणुस खुळा हवा.

समूहाचा स्वर स्वतःत मुरवून,
 समूहाच्या स्वरात स्वतःचा स्वर मिसळून,
 विराट जनयात्रेतील एक यात्रिक म्हणून
 वाटचाल करताना,
 'मनात सुगंध आणि हातात कवितांची वही'
 घेऊन असलेले यशवंत मनोहर
 या संग्रहातील कवितांतून भेटतात.
 विचार आणि भाव यांच्या अनावर अप्रतिहत
 आवेगाने कोसळणाऱ्या प्रवाहाचे रुद्र गर्जन
 हे त्यांच्या 'उत्थानगुंफा'तील
 अभिव्यक्तीचे रूप होते.
 या नव्या संग्रहातील कवितांमधून
 तो प्रवाह आता रुद, संयत
 आणि अधिक खोल झालेला आढळतो.
 'उत्थानगुंफा'तील आक्रमक गद्यात्म
 मुक्तशीलीऐवजी येथे आढळणाऱ्या
 छंदात्म, छांदस अभिव्यक्तीमुळे
 खिळतेचे, दुःखाचे, अपेक्षाभंगाचे,
 क्रोधाचे, प्रक्षोभाचे
 विविध स्वर कवेत घेऊन
 त्यांवर तरळत राहणारा
 एक आश्वासक गंभीर स्वर
 निनादत असल्याचा प्रत्यय येतो.
 दाहक जीवनानुभव
 आणि त्याचे प्रतिमांमध्ये रूपांतर करणारी
 ओजस्वी शब्दकळा असलेल्या,
 उजेडाचा शब्द उच्चारीत,
 तिमिराचा तीव्र निषेध करीत,
 कवचित उपरोधाचा आश्रय घेत
 कुरूपतेचे उगम जाळायला आलेल्या
 त्यांच्या कवितेचे परिणत आणि प्रगल्भ
 असे रूप येथे पाहायला मिळते.

